

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ –ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ:ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΚΟΥΤΣΙΚΑ
Α.Μ.1199033**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ
ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟ ΒΟΛΟ»**

ΕΠΟΠΤΡΙΕΣ:κ.ΕΦΗ ΓΑΖΗ

κ.ΡΙΚΗ ΒΑΝ ΜΠΟΥΣΧΟΤΕΝ

ΒΟΛΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2002-2003

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 1186/1
Ημερ. Εισ.: 22-07-2003
Δωρεά: _____
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2003
ΚΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000070506

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ενότητα πρώτη

Εισαγωγή.....σ.4

Κεφάλαιο 1^οσ.6

- Το προσφυγικό πρόβλημα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου.

1. Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή

2. Η άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα

Κεφάλαιο 2ο.....σ.13

- Μέτρα για τη στέγαση των αστών προσφύγων

Κεφάλαιο 3ο.....σ.19

- Η επαγγελματική αποκατάσταση των αστών προσφύγων

Κεφάλαιο 4ο.....σ.25

- Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων

Ενότητα δεύτερη

Η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στο Βόλο

Κεφάλαιο 1ο.....σ.31

- Ζητήματα εγκατάστασης και πολιτικές.....σ.31

1.Προβλήματα και πολιτικές.....σ.32

2.Προτάσεις για ίδρυση συνοικισμού και υλοποίηση.....σ.35

3.Εγκατάσταση.....σ.38

Κεφάλαιο 2ο.....σ.43

- Η επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων του Βόλου

Κεφάλαιο 3ο.....σ.47

**- Αντιπαράθεσεις και συγκρούσεις γηγενών –
προσφύγων/συγκρότηση προσφυγικής ταυτότητας**

Επίλογος.....σ.53

Παράρτημα εικόνων.....σ.55

Βιβλιογραφία.....σ.57

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία ασχολείται με ζητήματα που απορρέουν από την διαδικασία εγκατάστασης των Μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα και ειδικότερα στο Βόλο.

Η έλευση σημαντικού αριθμού προσφύγων που κατέφθασε στο Βόλο προκάλεσε μια δημογραφική έκρηξη, η οποία άλλαξε τις υφιστάμενες ισορροπίες της τοπικής κοινωνίας σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, δημιουργώντας στο αρχικό στάδιο πλήθος προβλημάτων.

Η διαδικασία εγκατάστασης των προσφύγων υπήρξε ένα ζήτημα πολύπλοκο. Οι άμεσες ανάγκες στέγασης και επαγγελματικής αποκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού έθεσαν σε εγρήγορση τις τοπικές αρχές αλλά και τον κρατικό μηχανισμό που συντέλεσε αποφασιστικά στην δημιουργία των αστικών συνοικισμών του Βόλου.

Οι πρόσφυγες συντέλεσαν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της πόλης και στην επιτάχυνση των ρυθμών αστικοποίησης, και στην διαμόρφωση της εργατικής τάξης.

Η έρευνα για την συγγραφή της εργασίας βασίστηκε σε πρωτότυπο αρχειακό υλικό που βρίσκεται στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι). Συγκεκριμένα μελετήθηκαν τα Πρακτικά των Συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Παγασών από τα έτη 1922 μέχρι το 1936. Από την μελέτη των πρακτικών αντλήθηκαν πληροφορίες για τα προβλήματα που προκλήθηκαν από την απότομη εισροή των προσφύγων και κυρίως για τις πολιτικές που ακολούθησαν οι τοπικές αρχές για την αποκατάστασή τους. Μέσα από την μελέτη των Πρακτικών των Συνεδριάσεων διαφαίνονται και οι επικρατούσες αντιλήψεις για τους πρόσφυγες εκείνη την περίοδο.

Το κεντρικό θέμα που αντλήθηκε μέσα από την μελέτη του αρχείου (και σε αυτό το σημείο φαίνεται και η σπουδαιότητα της μελέτης του) είναι οι έντονες συγκρούσεις και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων με κορυφαία εκδήλωση τον εμπρησμό το 1936 των προσφυγικών καταστημάτων στην πλατεία Ρήγα Φεραίου.

Το συγκεκριμένο αρχειακό υλικό δεν έχει μελετηθεί μέχρι τώρα. Η περαιτέρω διερεύνηση του πιστεύω ότι έχει να προσφέρει πολλά καινούργια στοιχεία, καθώς μπορεί να φανερώσει πολλές πτυχές της ιστορίας του προσφυγικού συνοικισμού της Νέας Ιωνίας.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

1.Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή

Στη διάρκεια του Α΄Παγκοσμίου πολέμου οι ελληνικές κοινότητες της Θράκης και της Μικρασίας που ζούσαν κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία δοκιμάστηκαν από διωγμούς. Ο νεοτουρκικός εθνικισμός επιδίωξε να απομακρύνει κάθε ξένο στοιχείο από το τουρκικό κράτος, έχοντας υιοθετήσει την πρακτική του τρόμου σε βάρος των αλλόθρησκων υπηκόων. Το 1914 η τουρκική κυβέρνηση συγκέντρωσε Μουσουλμάνους από διάφορα μέρη και τους μετακίνησε προς την Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία εξαναγκάζοντας έτσι 80.000 περίπου Έλληνες της δυτικής Μικρασίας και της Ανατολικής Θράκης να ξεριζωθούν και να έρθουν να εγκατασταθούν στην ελληνική Μακεδονία. Το κλίμα της έντασης που είχε δημιουργηθεί στην περιοχή καθόλη τη διάρκεια του Α΄Παγκοσμίου πολέμου οδήγησε πολύ κόσμο στο δρόμο της προσφυγιάς προς τα ελεύθερα ελληνικά εδάφη.¹ Έτσι από το 1913 αλλεπάλληλα κύματα προσφύγων έφτασαν στην Ελλάδα με αποκορύφωμα τους πληθυσμούς της Μικρασιατικής καταστροφής.²

Για μια σωστή αντιμετώπιση του θέματος ωφέλιμο θα ήταν να μελετηθεί και η κοινωνική πραγματικότητα, οι σχέσεις των δύο ομάδων πριν τον διωγμό.

Ύστερα από την Ανακωχή του Μούδρου (30 Δεκ. 1918) που ουσιαστικά τερμάτισε τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, ο Ελ.Βενιζέλος υπέβαλλε υπόμνημα προς το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο όπου ανέφερε

¹ *Η Έξοδος*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, επιμέλεια Φ.Δ.Αποστολόπουλου, Γιάννη Μουρέλου, Αθήνα, 1982, τόμος α', σ.ξά

² Λίλα Λεοντίδου, *Πόλεις της σιωπής: Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940*, Αθήνα: ΕΤΒΑ, 1989, σ.151

τις ελληνικές διεκδικήσεις στην Μικρά Ασία, τη Θράκη, τα Δωδεκάνησα, την Κύπρο και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος.³

Την άνοιξη του 1919 σύμφωνα με τις ανάγκες και τα συμφέροντα των Συμμάχων, η Ελλάδα με το στρατό της δέχτηκε να πραγματοποιήσει απόβαση στην περιοχή της Μ.Ασίας ελπίζοντας πως έτσι θα μπορούσε να ενισχύσει με πιο ασφαλή τρόπο τις διεκδικήσεις της. Γι'αυτό το σκοπό τμήμα του ελληνικού στρατού αποβιβάστηκε στις 15 Μαΐου 1919 στο λιμάνι της Σμύρνης μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού από ένα μεγάλο κομμάτι του Μικρασιατικού ελληνισμού, αφού η απόβαση αυτή σηματοδοτούσε την πραγματοποίηση τμήματος της Μεγάλης Ιδέας.

Η ελληνική παρουσία στην περιοχή της Μικράς Ασίας από την αρχή είχε αμαυρωθεί από βαρβαρότητες επειδή ταυτόχρονα με την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη εκδηλώθηκαν βίαια επεισόδια και λεηλασίες όχι μόνο από τους στρατιώτες αλλά και από τους Μικρασιάτες Έλληνες που ενεπλάκησαν με τους Μουσουλμάνους. Όπως ήταν αναμενόμενο η ελληνική κατοχή αφύπνισε τους Οθωμανούς που ένιωσαν να απειλείται το κράτος τους και άρχισε σύντομα να αναπτύσσεται ένα εθνικό κίνημα. Αποτέλεσμα ήταν τον Ιούνιο του 1919 η Πέργαμος, το Αϊδίνι και το Αϊβαλί να υποστούν άγριες λεηλασίες από τις ομάδες των τσετών.⁴

Τον Ιούνιο του 1920 οι Οθωμανοί αρχίζουν επιθετικές ενέργειες με σκοπό τον έλεγχο των Στενών. Οι Σύμμαχοι τότε δίνουν εντολή στον ελληνικό στρατό να κινηθεί εναντίον των δυνάμεων του Κεμάλ. Οι επιχειρήσεις αυτές στέφονται με επιτυχία, γεγονός που ανεβάζει το ηθικό και το γόητρο του ελληνικού στρατού που πίστεψε ότι μπορούσε να εξοντώσει τα κεμαλικά στρατεύματα.⁵

Το 1921 η αύξηση της έντασης του πολέμου συμβάδιζε με επιδείνωση στη συμπεριφορά των δύο αντιμαχόμενων πλευρών. Από τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου ο ελληνικός στρατός έμεινε καθηλωμένος στα χαρακώματα της Ανατολίας στις ίδιες θέσεις μέχρι τον Αύγουστο του επόμενου χρόνου. Το μέτωπο ξεκινούσε από την Κίο, κατευθυνόταν νοτιανατολικά κόβοντας την

³ *Η Έξοδος*, Κ.Μ.Σ., σ.ξε'

⁴ Michael L.Lewellyn Smith, *Το όραμα της Ιωνίας, Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2002, σ. 371

⁵ *Έξοδος*, τόμος α', σ.ξθ'

σιδηροδρομική γραμμή Εσκί-Σεχίρ-Άγκυρα και νότια προς το Αφιόν Καραχισάρ.⁶

Όταν τον Αύγουστο του 1922 ο ελληνικός στρατός δέχτηκε την οργανωμένη επίθεση των Τούρκων στο Αφιόν κοντά στην Άγκυρα, οι Έλληνες βρισκόταν ακόμη στις παλιές τους θέσεις, χωρίς να έχουν προετοιμάσει καινούργιες για να μπορέσουν να υποχωρήσουν με ασφάλεια. Το ελληνικό μέτωπο ήταν εξαιρετικά διευρυμένο σε μήκος, με λίγες εφεδρείες και χωρίς επαρκή πυρομαχικά. Με το ξέσπασμα της επίθεσης άρχισαν να καταρρέουν ένα προς ένα τα σημεία του μετώπου και οι ελληνικές μεραρχίες να υποχωρούν.⁷ Εκεί η Ελλάδα νικήθηκε και υποχρεώθηκε να υπογράψει την Ανακωχή των Μουδανιών στις 11 Οκτωβρίου 1922 σύμφωνα με την οποία ο ελληνικός στρατός έπρεπε να εγκαταλείψει την Μ. Ασία και η Ελλάδα να παραιτηθεί από τις διεκδικήσεις της στην Ανατολική ακτή του Αιγαίου.⁸

Με την κατάρρευση του ελληνικού μετώπου και την επερχόμενη καταστροφή άρχισαν να συρρέουν στην παραλία της Σμύρνης πρόσφυγες κυνηγημένοι από τους Τούρκους που έφταναν εκεί είτε από το εσωτερικό είτε από άλλες πόλεις.⁹ Στη Σμύρνη έφταναν περίπου 300.000 πρόσφυγες την ημέρα. Οι πληθυσμοί αυτοί πίστευαν ακόμη και λίγο πριν μπουκνεί ο Τούρκος στη Σμύρνη και την καταστρέψουν ότι εκεί δεν κινδύνευαν και η τραγωδία μπορούσε να αποφευχθεί. Πολλοί από όσους ήτανε από Προύσα, Κουσάντασι, Πέργαμο κατάφεραν να διαφύγουν στα ελληνικά νησιά με οποιοδήποτε πλωτό μέσο εύρισκαν και να γλιτώσουν την ζωή τους πριν τους βρουν οι Τούρκοι. Αντίθετα όσοι κατέφυγαν στο λιμάνι της Σμύρνης μοιραία βρέθηκαν στο επίκεντρο του πολέμου και έγιναν τα αθώα θύματα της.

Τα συγκεντρωμένα μπουλούκια των προσφύγων μέσα στον πανικό της φυγής, της πείνας και της εξαθλίωσης έγιναν μάρτυρες της πυρπόλησης της Σμύρνης που εκδηλώθηκε στις 31 Αυγούστου 1922.

Η πυρκαγιά της Σμύρνης διήρκησε μέχρι τις 3 Σεπτεμβρίου, όσοι είχαν απομείνει ζωντανοί και εκείνοι που κατάφεραν να κρυφτούν, έντρομοι έτρεχαν προς το λιμάνι ψάχνοντας μέσο να φτάσουν στην Ελλάδα. Η Σμύρνη ήτανε πλέον «κρανίου τόπος» χιλιάδες πτώματα βρισκόταν διάσπαρτα παντού.

⁶ M.Smith, *ό.π.*, σ.494

⁷ M.Smith, *ό.π.*, σ.497, 501-506

⁸ *Η Έξοδος τόμος α*, Κ.Μ.Σ.σ.ξγ'

⁹ Λίζα Μιχελή, *Προσφύγων Βίος και Πολιτισμός*, Αθήνα, Δρόμους, 1992, σ.46

2.Η άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα

Ελληνικά πλοία αμέσως μετά την πυρκαγιά έσπευσαν για να διασώσουν τους Μικρασιάτες και παρέλαβαν 12.000 γυναικόπαιδα.¹⁰ Αμερικανικά καράβια ανέλαβαν επίσης να μεταφέρουν πρόσφυγες από διάφορα σημεία της Μικρασίας για την Ελλάδα, 300.000 άτομα συνολικά.¹¹

Στην προσπάθεια τους οι πρόσφυγες να επιβιβαστούν στα πλοία στριμώχνονταν και μέσα στον πανικό πολλοί έπεφταν στη θάλασσα και πνίγονταν, ασθενείς και ηλικιωμένοι ξεψυχούσαν απ'την εξάντληση. Τα ελληνικά καράβια εξακολουθούσαν να μεταφέρουν κόσμο προς την Ελλάδα υπό την προστασία των αγγλικών και αμερικανικών πολεμικών. Έτσι μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου του 1922 το μεγαλύτερο μέρος των προσφύγων είχε περάσει στις απέναντι ελληνικές ακτές στη Λέσβο και τη Χίο ή είχε προωθηθεί μέχρι τη Θεσσαλονίκη, τον Πειραιά και άλλα μικρότερα λιμάνια.¹² Οι πρόσφυγες φτάνοντας στην Ελλάδα διέμεναν για κάποιο διάστημα στα λοιμοκαθατήρια του Αγίου Γεώργη στον Πειραιά ή του Καράμπουρνου της Θεσσαλονίκης. Πολλές μαρτυρίες αναφέρουν ότι οι συνθήκες ήταν τραγικές και αρκετές φορές η αντιμετώπιση των προσφύγων από τους ντόπιους ήταν πολύ άσχημη. Χαρακτηριστικό είναι ότι κούρευαν όλες τις γυναίκες για λόγους υγιεινής και αποφυγής μεταδόσεως νόσων. Πολλές γυναίκες ένοιωθαν το κόψιμο των μαλλιών τους ως πράξη ταπεινωτική και γι'αυτό αρκετές προτίμησαν να αυτοκτονήσουν.¹³

Εκτός από τους πρόσφυγες που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους αμέσως μόλις έγινε η καταστροφή, υπήρχε και μια δεύτερη κατηγορία προσφύγων που την αποτελούσαν οι Έλληνες της Τουρκίας (Μ.Ασία, Ανατολική Θράκη) οι οποίοι έπρεπε σύμφωνα με την Συνθήκη της Λωζάνης (24-7-1923) να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να ανταλλαχθούν με τους Μουσουλμάνους που διέμεναν στην Ελλάδα.¹⁴ Η συνθήκη επέβαλε την υποχρεωτική ανταλλαγή ανάμεσα σε αυτούς τους πληθυσμούς, εξαιρουμένων των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και Τενέδου απ' τη μια μεριά

¹⁰ Λ.Μιχελή, ό.π,σ.61

¹¹ ό.π,σ.59

¹² Λίζα Μιχελή, *Προσφύγων Βίος*, σ.σ.71-73,77

¹³ *Η Έξοδος*, τόμος β', σ.127,155

¹⁴ *Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα*, Κοινωνία Των Εθνών, Αθήνα, Τροχαλία, 1997, σ.12

και των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης και των Τσάμηδων της Ηπείρου απ' την άλλη.¹⁵

Αυτοί που εγκατέλειψαν τις εστίες τους το φθινόπωρο του 1923 ήταν συγκριτικά πιο τυχεροί από αυτούς που υπέστησαν το σκληρό διωγμό και τις σφαγές όταν αποχώρησε ο ελληνικός στρατός .Η αναχώρηση τους έγινε κάτω από λιγότερο βίαιες συνθήκες και επιπλέον είχαν τη δυνατότητα να πουλήσουν κάποια από τα κινητά περιουσιακά τους στοιχεία που δεν μπορούσαν να μεταφέρουν μαζί τους .Επομένως είχαν ένα μικρό κεφάλαιο σαν αφετηρία για το νέο τους ξεκίνημα. Στα σημεία απόβασης τους στην Ελλάδα επικρατούσαν οι ίδιες συνθήκες και ο ίδιος συνωστισμός που είχε παρουσιαστεί και με το προηγούμενο κύμα προσφύγων του 1922.¹⁶

Η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα πρόβλημα δυσεπίλυτο αφού η Μικρασιατική καταστροφή είχε οδηγήσει σε μια χώρα των 5.500.000 κατοίκων, 1.500.000 περίπου πρόσφυγες που έπρεπε να δεχτεί στους κόλπους της και να τους αποκαταστήσει.

Για να αντιμετωπιστούν οι πρώτες στοιχειώδεις ανάγκες των προσφύγων κινητοποιήθηκε ο κρατικός μηχανισμός, μοιράστηκαν τρόφιμα, φάρμακα ,ρούχα και στήθηκαν πρόχειρες σκηνές και παράγκες.

Παράλληλα με την άφιξη των προσφύγων εκδηλώθηκε μια σειρά επιδημιών όπως η φυματίωση ,η ελονοσία ,τα τραχώματα που αποδεκάτισαν μεγάλο μέρος του προσφυγικού πληθυσμού. Πολλοί που προσβλήθηκαν από τις μολυσματικές ασθένειες δεν πρόλαβαν να επιβιβαστούν στα ελληνικά λιμάνια και πέθαναν πάνω στα πλοία η 'στα λοιμοκαθαρητήρια του Αγίου Γεωργίου στον Πειραιά ,της Μακρονήσου και του Καράμπουρνου στη Θεσσαλονίκη. Το πρόβλημα της υγείας ήταν οξύτατο, η δυσεντερία και ο τύφος έκαναν θραύση .

Το 1923 ο εξανθηματικός τύφος είχε εξαπλωθεί σ'όλα τα λιμάνια και τις πόλεις ,αλλά οι υγειονομικές αρχές μπόρεσαν να αναχαιτίσουν τον κίνδυνο μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα.¹⁷

Στην Αθήνα την ίδια χρονιά λειτούργησε για πρώτη φορά νοσοκομείο προσφύγων ,στο Ζάνειο νοσοκομείο του Πειραιά επίσης λειτούργησε ειδικό

¹⁵ *Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα* ,σ.12

¹⁶ Λίζα Μιχελή ,*Προσφύγων Βίος*,σ.116

¹⁷ Αντώνης Λιάκος ,*Εργασία και Πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου* ,Αθήνα :ΙΑΕΤΕ,1993,σ.321

τμήμα για την περίθαλψη των προσφύγων. Στην Κοκκινιά ως νοσοκομείο προσφύγων χρησιμοποιήθηκε μια λυόμενη παράγκα.¹⁸

Εξαιτίας του κινδύνου εξάπλωσης των επιδημιών το ελληνικό κράτος αναγκάστηκε να προσφύγει στην Οργάνωση Υγείας της Κοινωνίας των Εθνών. Η οργάνωση έστειλε στην Ελλάδα δύο μέλη της επιτροπής επιδημιών ,οι οποίοι ασχολήθηκαν με την υγεία των προσφυγικών καταυλισμών και με τον προληπτικό εμβολιασμό των προσφύγων .Μέχρι τον Απρίλη του 1923 είχαν εμβολιαστεί γύρω στους 550.000 πρόσφυγες.¹⁹ Η θνησιμότητα τον πρώτο καιρό υπήρξε μεγάλη ,το 20% των προσφύγων σε κάποιες περιοχές πέθανε μέσα σ ,ένα χρόνο από την άφιξη τους. Το 1922-23 η αναλογία θανάτων προς γεννήσεις ήταν 3 προς 1.²⁰

Ο πρώτος επίσημος ελληνικός φορέας που ασχολήθηκε αποκλειστικά με το πρόβλημα των προσφύγων ήταν ο Οργανισμός Προσφύγων που ιδρύθηκε στις 3 Νοεμβρίου του 1922 στην Αθήνα .Ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν και 22 υποεπιτροπές στον Πειραιά ,τον Βόλο ,την Θεσσαλονίκη ,τη Λάρισα ,την Πάτρα ,την Έδεσσα και αλλού. Στους πρόσφυγες μοιράστηκαν κουβέρτες ,χιλιάδες στρώματα ,κρεβάτια καθώς και ένας αριθμός δεμάτων με ρούχα .Διανεμήθηκαν επίσης τρόφιμα και φάρμακα που υπήρξαν προϊόντα εράνων ,όμως ο αριθμός των προσφύγων ήταν υπερβολικά μεγάλος και ήταν αδύνατο να καλυφθούν όλες οι ανάγκες .Δημιουργήθηκαν και κάποια πρόχειρα μαγειρεία για συσσίτια στους καταυλισμούς ,συγκεκριμένα 10 στην Αθήνα και 5 στον Πειραιά.²¹

Για την άμεση ανακούφιση του προσφυγικού πληθυσμού κινητοποιήθηκε παράλληλα και ο φιλανθρωπικός οργανισμός ,είτε ξένος είτε ελληνικός . Ο αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός επί έξι μήνες σίτισε πάνω από μισό εκατομμύριο πρόσφυγες και διένειμε ρουχισμό και φάρμακα .Είχε χωρίσει την Ελλάδα σε δώδεκα διαμερίσματα και είχε εγκαταστήσει από ένα σταθμό σε κάθε τομέα. Η "Near East Relief"αμερικανικό ίδρυμα ανέλαβε την προστασία των ορφανών παιδιών της Μικρασιατικής καταστροφής .Διοργάνωσε πολλά ορφανοτροφεία στην Αθήνα ,την Κόρινθο, την

¹⁸ Λίζα Μιχελή ,*Προσφύγων Βίος*, σ.101

¹⁹ Αντώνης Λιάκος ,*Εργασία και Πολιτική*,σ.366,323

²⁰ Renee Hirschon ,*Heirs of the Greek Catastrophe:the social life of Asia Minor refugees in Piraeus* σ.37

²¹ Λίζα Μιχελή ,*Προσφύγων Βίος*, σσ.103-104

Θεσσαλονίκη και την Ερμούπολη της Σύρου.²²Το ίδρυμα Save the Children Fund και η All British Appeal,αγγλικές οργανώσεις ,ο Σουηδικός Ερυθρός Σταυρός ,η YMCA, το American Disaster Committee, η Action Hollandaise,καθώς και η Union de Secours aux Enfants πρόσφεραν ανεκτίμητη βοήθεια .Σημαντική ήταν και η συνεισφορά πολυάριθμων φιλανθρωπικών εταιρειών ,δήμων και κοινοτήτων.

²²Λίζα Μιχελή *Προσφύγων Βίος*, σ.100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΕΓΑΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Από την πρώτη στιγμή άφιξης των προσφύγων κρίθηκε απαραίτητη η λήψη μέτρων από την κυβέρνηση για την στέγαση των προσφύγων ,που αποτελούσε ένα επείγον πρόβλημα, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού που κατέφυγε στις πόλεις. Η κυβέρνηση για το λόγο αυτό προχώρησε στην επίταξη κτηρίων: εκκλησίες ,σχολεία ,δημόσια κτήρια ,κινηματογράφοι ,θέατρα, αποθήκες ,υπόστεγα ,ακόμη και πλοιάρια που διέθετε το λιμάνι του Πειραιά για το ξεφόρτωμα των εμπορευμάτων επιτάχθηκαν για να στεγαστούν οι πρόσφυγες .Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Εθνικού Θεάτρου που χρησιμοποιήθηκε γι'αυτό το σκοπό και σε κάθε θεωρείο του στεγαζόταν και μια οικογένεια και εκατοντάδες άτομα στους διαδρόμους και τη σκηνή του. Τα Παλαιά Ανάκτορα χρησιμοποιήθηκαν για τον ίδιο σκοπό και από εκεί καθημερινά μοιραζόταν ψωμί σε χιλιάδες άτομα²³.Συνολικά επιτάχθηκαν 8.000 ακίνητα σύμφωνα με το νόμο "περί επιτάξεως ακινήτων δια εγκατάστασιν προσφύγων" 'που δημοσιεύτηκε το Νοέμβριο του 1923.Ο νόμος περιλάμβανε και επιτάξεις σπιτιών μέσα στις πόλεις ,έτσι οι ιδιοκτήτες κάποιων κατοικιών αναγκάστηκαν να φιλοξενήσουν από μια οικογένεια προσφύγων για αρκετό διάστημα.²⁴

Η επίταξη κτηρίων όμως αποδείχτηκε μέτρο ανεπαρκές ,εντωμεταξύ οι λόφοι της Αθήνας είχαν πλημμυρίσει από σκηνές φτιαγμένες από τσουβάλια και αυτοσχέδιες παράγκες .Η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την ίδρυση στις 3-11-1922 του Ταμείου Περιθάψεως Προσφύγων στην Αθήνα που σε πρώτη φάση ήταν ο μοναδικός φορέας που ασχολήθηκε με το πρόγραμμα κατασκευής κατοικιών για μόνιμη εγκατάσταση .Το Ταμείο είχε σαν σκοπό τη διαχείριση και την διάθεση χρημάτων και ειδών από εράνους ,κληρονομίες ,δωρεές για την περίθαψη και εγκατάσταση των προσφύγων.²⁵ Το Ταμείο Περιθάψεως παράλληλα με το Υπουργείο Υγιεινής και Πρόνοιας ανέλαβαν την κατασκευή οικημάτων για την στέγαση του προσφυγικού πληθυσμού .Για

²³ *Προσφυγική Ελλάδα, Refugee Greece*, Αθήνα:Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών ,επιμέλεια Γ.Γιαννακόπουλος,1992, σ.17

²⁴ Λίζα Μιχελή ,*Προσφύγων Βίος*,σ.σ 80,97,99

²⁵ Λίζα Μιχελή ,*Προσφύγων Βίος*, σ.106

3 χρόνια που λειτούργησαν μαζί μέχρι το Μάη του 1925 (οπότε το Ταμείο Περιθάλψεως σταμάτησε την δράση του) και που μπορούν να θεωρηθούν η πρώτη περίοδος της κρατικής πολιτικής στην αντιμετώπιση του προβλήματος της στέγασης , ανέλαβαν και κατασκεύασαν 22.337 οικήματα όλων των τύπων , δημιουργώντας αστικούς συνοικισμούς στα περίχωρα της Αθήνας , της Ελευσίνας , του Βόλου, της Πάτρας , της Θεσσαλονίκης , της Έδεσσας.²⁶

Οι κατασκευές ήταν όλων των ειδών , από τις ιδιαίτερα πρόχειρες όπου στεγάζονταν πολλές προσφυγικές οικογένειες μέχρι τις σύγχρονες και πολυτελείς όπως ήταν τα διαμερίσματα στην περιοχή του Ποδονύφτη. Οι κατοικίες αυτές σχημάτισαν συνοικισμούς που βρίσκονταν διασκορπισμένοι στις περισσότερες πόλεις της Ελλάδας. Στην περιοχή της Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκαν έξι μεγάλοι συνοικισμοί από τους οποίους σημαντικότεροι ήταν η Τούμπα και η Καλαμαριά. Οι συνοικισμοί αυτοί περιλάμβαναν περίπου 6.000 μικρές κατοικίες , ενώ υπήρχαν εκεί και 500 μεγάλα κτήρια στα οποία θα μπορούσαν να στεγαστούν στο καθένα από 8 μέχρι 10 οικογένειες.²⁷

Τα περισσότερα οικήματα που κατασκεύασε το Ταμείο ήταν απλές κατασκευές από ξύλινα πλαίσια με στέγη από γαλβανισμένο σίδηρο , η συμβολή του Ταμείου υπήρξε σημαντική , ιδιαίτερα στην Αθήνα όπου ίδρυσε τους συνοικισμούς της Καισαριανής , του Βύρωνα , της Κοκκινιάς και της Νέας Ιωνίας²⁸ . Για να είναι χαμηλό το κόστος τα περισσότερα σπίτια χτίστηκαν σε μεγάλες ομάδες και σε πανομοιότυπα σχέδια, προτιμήθηκε ο τύπος του μονώροφου σπιτιού που στεγάζει δύο οικογένειες. Η άσχημη οικονομική κατάσταση της Ελλάδας δεν επέτρεψε την εφαρμογή ευρύτερου προγράμματος για την αποκατάσταση των αστών προσφύγων . Το κράτος με τη θέσπιση συνεχών νομοθετημάτων προσπάθησε να συμβάλει στην στεγαστική αποκατάσταση .²⁹

Το Υπουργείο Πρόνοιας και η Υπηρεσία Δημοσίων Κτημάτων προώθησαν την αυτοστέγαση σε οικόπεδα με χαμηλές τιμές.³⁰

Στην περιοχή των Αθηνών 100 στρέμματα στις παρυφές του Παγκρατίου ήταν τα πρώτα που αξιοποιήθηκαν. Επειδή τα οικήματα είναι

²⁶ *Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα*, σ.24

Λίλα Λεοντίδου , *Πόλεις της Σιωπής*, σ.204

²⁷ *Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα*, σ.134

²⁸ *Προσφυγική Ελλάδα*, ΚΜΣ σ.18

²⁹ Λίλα Λεοντίδου , *Πόλεις της Σιωπής*, σ.204

³⁰ Λίλα Λεοντίδου , *ό.π.*, σ.σ.203-204

ξύλινα παραπήγματα που έχουν στέγη από πρισσόχαρτο επρόκειτο για παροχή μόνο στέγης ,εφόσον δεν υφίστανται έργα υποδομής ,ούτε ηλεκτροφωτισμός .Οι πρώτοι εργολάβοι άρχισαν να δουλεύουν στις 3 –12-1922.Στις 29 του Απρίλη του 1923 παραδόθηκαν στην Υπηρεσία Στεγάσεως του Υπουργείου Περιθάψεως 305 δωμάτια. Ταυτόχρονα είχαν αρχίσει εργασίες και σε άλλα σημεία που είχαν επιλεγεί για την δημιουργία προσφυγικών συνοικισμών, όπως στην Κοκκινιά ,στους Ποδαράδες ,στο Βύρωνα και αργότερα στην Καισαριανή. Η κυβέρνηση Πλαστήρα όρισε την άνοιξη του 1923 την περιοχή των Ποδαράδων που θα μετονομαστεί σε Νέα Ιωνία ,ως τόπο εγκατάστασης 650 προσφυγικών οικογενειών από την Σπάρτη της Πισιδίας. Η θεμελίωση του οικισμού έγινε τον Ιούνιο του 1923 σε τελετή στην οποία παρίστατο και ο ίδιος ο Πλαστήρας και στον θεμέλιο λίθο γράφτηκε το όνομα «Νέα Πισιδία».³¹

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1923 υπογράφηκε μεταξύ Ελλάδας και της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ) το πρωτόκολλο ίδρυσης της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων, η οποία μετά το 1924 εποπτεύει την αποκατάσταση των προσφύγων και λειτουργεί παράλληλα με το Ταμείο Περιθάψεως .Ήδη από το Φεβρουάριο του 1923 η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από την ΚΤΕ ηθική και τεχνική συμπαράσταση. Έτσι λοιπόν το 1924 δημιουργήθηκε η ΕΑΠ, ένας τυπικά αυτόνομος οργανισμός που λειτουργούσε υπό την άμεση εποπτεία της ΚΤΕ .Μέχρι το τέλος του 1929 δόθηκαν στην ΕΑΠ δωδεκάμιση περίπου εκατομμύρια λίρες Αγγλίας που αντιστοιχούσαν στα δύο δάνεια που είχε συνάψει η Ελλάδα το 1924 και 1928,καθώς και 8,5εκατ.στρέμματα,τα περισσότερα από τα οποία ήταν κτήματα των ανταλλάξιμων μουσουλμάνων καθώς και ορισμένες ιδιοκτησίες που απαλλοτριώθηκαν .Με απόφαση της 22ας Ιανουαρίου του 1924 η κυριότητα πολλών κρατικών κατασκευών και εκτάσεων γης στις οποίες ανήκαν περνούσε στην ΕΑΠ .Ο διεθνής αυτός οργανισμός προικοδοτήθηκε από το κράτος και με άλλες εκτάσεις γης που ανήκαν στο δημόσιο για να διευκολυνθεί το έργο του .Η ΕΑΠ είχε δημιουργηθεί για να κλείσει το θέμα των προσφύγων ,με την παροχή δανείων για ενοίκιο και οικοδόμηση σπιτιών και η δράση της απέβλεπε στην οριστική αποκατάσταση, ώστε ν'αφομοιωθούν από

³¹Λίζα Μιχελή ,*Προσφύγων Βίος*, σσ.106,152

το κοινωνικό σύνολο³². Τα πρώτα χρόνια η ΕΑΠ λειτούργησε συνάμα με το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων και ανέλαβε να συνεχίσει το έργο του όταν το τελευταίο διαλύθηκε το 1925. Η ΕΑΠ ανέλαβε την αποκατάσταση των προσφύγων στην ύπαιθρο και στα αστικά κέντρα και διαλύθηκε το 1930. Τα κεφάλαια της διοχετεύτηκαν για την συνολική αποκατάσταση των προσφύγων σε παραγωγική εργασία σύμφωνα με το πρωτόκολλο της Γενεύης, με τον όρο οι ίδιοι οι πρόσφυγες να εξοφλήσουν τα δάνεια που τους είχαν χορηγηθεί. Το έργο της ΕΑΠ στην αρχική του φάση επικεντρώθηκε στην αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων (το οποίο θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο) αλλά όταν ολοκληρώθηκε ο αγροτικός εποικισμός περιορίστηκαν οι δραστηριότητες της στην κατασκευή κατοικιών στους τέσσερις μεγάλους προσφυγικούς συνοικισμούς στην Αθήνα και σε άλλους αστικούς συνοικισμούς στην επαρχία³³. Συγκεκριμένα όταν άρχισε την λειτουργία της η ΕΑΠ βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη τέσσερις αστικοί συνοικισμοί στην περιοχή της Αθήνας (Κοκκινιά, Νέα Ιωνία, Καισαριανή, Παγκράτι) καθώς και τρεις στην επαρχία (στο Βόλο, την Έδεσσα, και την Ελευσίνα). Τα σπίτια που έχτιζε η ΕΑΠ προοριζόταν για κατοικίες μόνιμες που νοικιάζονταν ή πωλούνταν. Αντίθετα το Υπουργείο Προνοίας πραγματοποιούσε τη στέγαση δωρεάν και το Ταμείο Περιθάψεως χρέωνε κάποιο συμβολικό ενοίκιο. Η ΕΑΠ χρέωνε το ενοίκιο για τα σπίτια που οικοδομούνταν, υπογράφηκαν συμβόλαια και οι μικροϊδιοκτήτες ήταν χρεωμένοι στο κράτος από την αρχή. Σε συνδυασμό με την ΕΑΠ δημιουργήθηκε η Υπηρεσία Διαχείρισεως αστικών προσφυγικών συνοικισμών για την ολοκλήρωση των ημιτελών κατοικιών του Ταμείου στους 4 πρώτους συνοικισμούς της Αθήνας και του Πειραιά. Η Υπηρεσία αυτή κατασκεύασε επίσης και τα λεγόμενα "Γερμανικά" στην άκρη της Κοκκινιάς. Επίσης ένας μεγάλος αριθμός κατοικιών χτίστηκε από τους ίδιους τους πρόσφυγες με την βοήθεια της ΕΑΠ, που παρείχε υλικά και χρήματα.

Με την ίδρυση των προσφυγικών συνοικισμών οι πόλεις της Αθήνας και του Πειραιά συνενώθηκαν σε ένα ενιαίο αστικό συγκρότημα. Οι προσφυγουπόλεις δημιουργήθηκαν όπου υπήρχε διαθέσιμος χώρος, προτιμήθηκαν όμως κυρίως να χτιστούν στις παρυφές των κατοικημένων

³² Λίζα Μιχελή, *Προσφύγων Βίος*, σ.130

³³ *Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα*, σ.σ.24-25

περιοχών .Έτσι δημιουργήθηκαν 12 μεγάλοι και 34 μικρότεροι συνοικισμοί από την ΕΑΠ και από το Υπουργείο Προνοίας.

Υπήρξαν κάποιες διακρίσεις μεταξύ του προσφυγικού πληθυσμού όσον αφορά τον τρόπο απόκτησης κατοικίας. Η πρακτική που ακολούθησε το Υπουργείο Προνοίας με την ΕΑΠ έδινε τη δυνατότητα σε όσους πρόσφυγες είχαν καταφέρει να διασώσουν μέρος της κινητής περιουσίας τους (ανταλλαγέντες από την Συνθήκη της Λωζάνης) να διεκδικήσουν ακίνητα σε δημοπρασίες, αλλά και ενισχύθηκαν να χτίσουν διάφορους τύπους ιδιωτικής κατοικίας .Αντίθετα ένα ποσοστό από τους πρόσφυγες(της Μικρασιατικής καταστροφής)που δεν κατείχαν περιουσιακά στοιχεία στεγάστηκε από κρατικές υπηρεσίες ,πολλοί βέβαια ήταν και εκείνοι που προσπάθησαν να αυτοστεγαστούν εφόσον το κράτος δεν τους παρείχε καμιά στεγαστική δυνατότητα.³⁴

Για τους ευπορότερους πρόσφυγες ιδρύθηκαν από την ΕΑΠ κατοικίες ή επαύλεις στον Υμηττό και την Νέα Φιλαδέλφεια όπως και στη Νέα Σμύρνη. Τα σπίτια αυτά ήταν διώροφα ,ανεξάρτητες κατοικίες χτισμένες με πέτρα και χονδρούς τοίχους και περιτριγυρισμένες από μικρά οικόπεδα για την δημιουργία κήπων. Στον Υμηττό χτίστηκαν 500 τέτοιες κατοικίες.Η Νέα Φιλαδέλφεια κατοικήθηκε κυρίως από Κωνσταντινουπολίτες πρόσφυγες που κατείχαν κάποια περιουσία .Οικόπεδα και δάνεια δόθηκαν σε κάποιους πρόσφυγες που είχαν τη δυνατότητα να χτίσουν μόνοι τα σπίτια τους.

Όσον αφορά τον τύπο των κατοικιών που έχτισε η ΕΑΠ (πέρα από τις κατοικίες των ευπορότερων)ήταν οι εξής:Δίδυμα μονώροφα ή διώροφα σπίτια για δύο οικογένειες το καθένα ,περιβαλλόμενα από κήπο, που εμφανίστηκαν τα πρώτα χρόνια του προγράμματος(π.χ. στο Βύρωνα)και σειρές σπιτιών ενός ή δύο ορόφων που προοριζόταν για πολλές οικογένειες (π.χ. στην Καισαριανή).Τα σπίτια αυτά που χτίστηκαν σε οργανωμένους οικισμούς είχαν ένα κανονικό δωμάτιο, μια κουζίνα και μια αποθήκη .

Οι πρόσφυγες προσπαθούσαν να κάνουν πιο καλαίσθητο τον ιδιαίτερα μικρό χώρο που ζούσαν ,αν και οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άθλιες τις περισσότερες φορές. Δεν υπήρχε σχεδόν σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης στους προσφυγικούς συνοικισμούς, γεγονός που αποτελούσε

³⁴Λίλα Λεοντίδου ,*Πόλεις της σιωπής,σ.σ204.,209,213*

καθημερινό κίνδυνο για την υγεία αυτών των ανθρώπων ,υπήρχε πάντα ο φόβος εξάπλωσης επιδημιών .Οι δρόμοι στις προσφυγούπολεις ήταν σε κακή κατάσταση ,όταν επικρατούσε κακοκαιρία οι πρόσφυγες ζούσαν μέσα στα λασπόνερα .Παρόλα τα προβλήματα όμως οι πρόσφυγες περιποιούνταν και στόλιζαν με κάθε δυνατό τρόπο τα σπίτια τους ,προσπαθούσαν να διατηρούν την καθαριότητα στο χώρο που ζούσαν . Σύμφωνα με την Λίζα Μιχελή ήταν χαρακτηριστική η καθαριότητα που επικρατούσε στις κοινόχρηστες τουαλέτες που τις χρησιμοποιούσαν μέχρι 18 άτομα .Η αγάπη αυτή των προσφύγων για την καθαριότητα αποτελούσε μια συνήθεια που την είχαν μεταφέρει αυτούσια από τις πατρίδες τους³⁵.

Οι αστικές οικογένειες που στεγάστηκαν από τους κρατικούς φορείς έφταναν περίπου το ποσοστό του 55%.³⁶Μεγάλο ποσοστό των προσφυγικών οικογενειών ζούσε σε κατοικίες που είχαν αγοραστεί ή νοικιαστεί με δικά τους έξοδα ,ενώ ένα σημαντικό ποσοστό ζούσε σε οικισμούς που είχαν δημιουργήσει μόνοι τους οι πρόσφυγες και πρόκειται στην ουσία για αυτοσχέδιες παραγκουπόλεις .Παράγκες που στοιβάζονταν η μια δίπλα στην άλλη ,δωμάτια σκεπασμένα με λαμαρίνες από τενεκέδες ,άθλια σανιδένια αποχωρητήρια ,χαντάκια που χρησίμευαν για αποχέτευση και ήταν εστίες μόλυνσεων και οι σωροί από τα σκουπίδια συνέθεταν την εικόνα της εξαθλίωσης και φανέρωναν τις θλιβερές συνθήκες διαβίωσης. Αξίζει να ειπωθεί ότι όσοι πρόσφυγες δεν κατάφεραν να έχουν ένα δωμάτιο ή σκηνή ζούσαν μέσα στις κοιλότητες που είχαν δημιουργήσει σκάβοντας τους βράχους στα Τουρκοβούνια.

Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων διαλύθηκε το 1930 όταν εξαντλήθηκαν οι πόροι της .Μετά το 1930 το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας ανέλαβε την εποπτεία της αποκατάστασης στα αστικά κέντρα και κατασκεύασε στην Αθήνα 2.218 χαμηλώροφες ,ημιανεξάρτητες μονοκατοικίες και 1057 διαμερίσματα σε πολυκατοικίες.³⁷

³⁵ Λίζα Μιχελή, *Προσφύγων Βίος*, σ.σ. 133,235-236

³⁶ Λίλα Λεοντίδου, *Πόλεις της Σιωπής*, σ.231

³⁷ Λίλα Λεοντίδου, *Πόλεις της σιωπής*, σ.231

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Το πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των προσφύγων ήταν σαφέστατα πολυπλοκότερο από την στέγαση τους. Σύμφωνα με το πρωτόκολλο της Γενεύης η ΕΑΠ είχε ως υποχρέωση να συμβάλλει στην αποκατάσταση των προσφύγων σε παραγωγικές δραστηριότητες, οι αστοί πρόσφυγες έπρεπε να εγκατασταθούν εκεί όπου θα μπορούσαν να συνεχίσουν την εξάσκηση του επαγγέλματος τους, η κάποιου άλλου επαγγέλματος.

Από την εισροή των προσφύγων ακολούθησε αθρόα προσφορά εργατικών χεριών, ανδρών γυναικών και παιδιών. Οι θέσεις εργασίας όμως ήταν περιορισμένες εξαιτίας της εσωτερικής μετανάστευσης προς τις πόλεις ύστερα από την ανακοπή στις αρχές του 1920 της υπερπόντιας μετανάστευσης. Αυτό σε συνδυασμό με την απότομη είσοδο των προσφύγων στην αγορά εργασίας συνετέλεσε στην πτώση των ημερομισθίων και στη δημιουργία ανεργίας. Το 1922 σε μια δημοσιευμένη ανακοίνωση της γενικής διοίκησης Μακεδονίας αναφέρεται ότι οι πρόσφυγες του συνοικισμού Καλαμαριάς στη Θεσσαλονίκη αδυνατούσαν να βρουν εργασία και ήταν πρόθυμοι να μεταβούν στην Αθήνα ή στον Πειραιά ή σε άλλα αστικά κέντρα για να εργαστούν σε εργοστάσια και με ημερομίσθια που να συμφέρουν τους εργοδότες.

Στο αρχικό στάδιο οι αρχές δεν προνόησαν ότι οι πρόσφυγες έπρεπε να διαχωριστούν σε αγρότες και αστούς για να αποκατασταθούν επαγγελματικά. Έτσι αγρότες βρέθηκαν άνεργοι στις πόλεις και αστοί χωρίς προηγούμενη εμπειρία να καλλιεργούν τη γη. Πριν την καταστροφή οι αστοί πρόσφυγες ήταν έμποροι, τεχνίτες και επαγγελματίες διάφορων κλάδων. Επομένως όταν εγκαταστάθηκαν στην ελληνική ύπαιθρο δεν έβρισκαν πόρους ζωής εφόσον δεν είχαν πείρα και άρχισαν να συρρέουν στα διάφορα αστικά κέντρα για εύρεση εργασίας ανάλογης με την προηγούμενη εμπειρία τους και την ειδίκευση τους.³⁸ Οι δυσκολίες για την επαγγελματική

³⁸ Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και Πολιτική*, σ. 46-47,

αποκατάσταση αυξάνονταν και από την ιδιάζουσα σύνθεση του πληθυσμού που αποτελείτο κυρίως από γυναίκες ,παιδιά και ηλικιωμένους αφού οι περισσότεροι άνδρες είχαν σκοτωθεί ή αιχμαλωτιστεί.

Ένας αριθμός προσφύγων υπολογίσιμος σε 200 χιλιάδες περίπου άτομα που προέρχονταν από την Κωνσταντινούπολη κυρίως και την Σμύρνη κατείχε κάποιο δικό του εισόδημα και ενσωματώθηκε σε σύντομο διάστημα στον αστικό χώρο της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

Οι πρόσφυγες τους πρώτους μήνες έκαναν ο,τιδήποτε για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην .Χαρακτηριστική είναι η κινητικότητα τους από την μια εργασία στην άλλη ανάλογα με τις οικονομικές συνθήκες .Υπήρχαν και περιπτώσεις που πολλοί οδηγούνταν στην αλλαγή εργασίας ακόμη και έξι φορές το χρόνο³⁹

Στην περιοχή της πρωτεύουσας οι πρόσφυγες έτειναν να υπερεκπροσωπούνται στη βιομηχανία και βιοτεχνία και στην γενικότερη κατηγορία των εργατοϋπαλλήλων . Πολλοί πρόσφυγες απασχολήθηκαν σε βιομηχανίες που προϋπήρχαν στην Ελλάδα όπως της βυρσοδεψίας ,της μηχανουργίας όπως και των οικοδομικών υλικών. Η κυβέρνηση παράλληλα την ίδια χρονική περίοδο ξεκίνησε ένα πρόγραμμα κατασκευής δημοσίων έργων που έδωσε δουλειά σε πολλά εργατικά χέρια .Εκτός αυτού, μέχρι το 1929 πολλοί πρόσφυγες εργάστηκαν συστηματικά στην οικοδόμηση των συνοικισμών τους.

Σημαντικό μέρος από την προσφυγική εργατική δύναμη απασχολήθηκε στα εργοστάσια .Πρέπει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες που απασχολήθηκαν στα μεγάλα εργοστάσια ήταν γυναίκες. Με τον ερχομό των προσφύγων πραγματοποιήθηκε η μεγάλη είσοδος των γυναικών στον εργασιακό τομέα. Οι γυναίκες- εργάτριες ως καινούργιο εργατικό δυναμικό απασχολήθηκαν σε μεγάλες εργοστασιακές μονάδες και σε εξαγωγικές βιομηχανίες της Αθήνας ,του Βόλου ,της Θεσσαλονίκης και της Θράκης. Ειδικά στην υφαντουργία και ταπητουργία οι γυναίκες ήταν έμπειρες και ειδικευμένες ,δούλευαν όμως με χαμηλότερο ημερομίσθιο σε σχέση με τους άνδρες και δεν προστατευόταν τα δικαιώματα

³⁹ *Εγκατάσταση Προσφύγων στην Ελλάδα, σ.σ.23,145*

τους από την νομοθεσία, παρόλο που σε ορισμένες βιομηχανίες δεν υπήρχαν καθόλου άνδρες .

Στον τομέα της ταπητουργίας απασχολούνταν και πολλά παιδιά ,κυρίως ηλικίας 7 και 8 ετών .Αρκετές γυναίκες που δούλευαν ήταν χήρες που είχαν αναλάβει την φροντίδα των οικογενειών τους προσπαθώντας να αναπληρώσουν την έλλειψη του πατέρα .Σύμφωνα με τα στοιχεία της Κοινωνίας Των Εθνών το 1930 οι γυναίκες αποτελούσαν το 83% των εργατών στην κλωστοϋφαντουργία ,το 72% στην καπνοβιομηχανία ,το 71% στην βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων και το 38% στην χαρτοβιομηχανία της πρωτεύουσας.⁴⁰ Δεν πρέπει να παραλείψουμε ότι αρκετές γυναίκες εργάζονταν ως καθαρίστριες ή πλύστρες, είτε απασχολούνταν στις μικρές βιοτεχνίες που αναπτύχθηκαν από τους ίδιους τους πρόσφυγες.⁴¹

Στην περιοχή του Λαυρίου όπου δημιουργήθηκε ο συνοικισμός του Αγίου Ανδρέα ,πολλοί πρόσφυγες δούλευαν στα μεταλλεία και τα παιδιά στα καμίνια των τούβλων ,αρκετοί ασχολούνταν με την αλιεία και το εμπόριο .Κάποιοι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Ανάβυσσο δούλευαν στις αλυκές .Στο συνοικισμό που δημιουργήθηκε στη Νέα Ερυθραία ,οι πρόσφυγες βρήκαν δουλειά στα πλούσια σπίτια της Κηφισιάς με τους κήπους που χρειάζονταν περιποίηση ενώ οι γυναίκες εργάζονταν ως υπηρέτριες στις εκεί οικογένειες.⁴²

Στη συνέχεια με την σταδιακή επιστροφή όσων ανδρών επέζησαν από την αιχμαλωσία αυξήθηκε το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό

Από την πρώτη στιγμή της άφιξης τους στην Αθήνα αρκετοί Μικρασιάτες έστησαν πρόχειρους εμπορικούς πάγκους ,ξύλινες παράγκες και σαράφικα στους κεντρικούς δρόμους .Οι πρόσφυγες δημιούργησαν τον αρχικό πυρήνα των πλανόδιων επαγγελματιών και στα καταστήματα τους προσλάμβαναν ορισμένες φορές βοηθούς, συνήθως μέλη της οικογένειας τους ή συγγενείς και ανάλογα με την εποχή και τις περιστάσεις μετέβαλλαν το είδος των εμπορευμάτων τους .Στο Μοναστηράκι και στη γύρω εμπορική ζώνη οι δημοτικές αρχές άρχισαν πολύ σύντομα να στήνουν περίπτερα και

⁴⁰ Λίλα Λεοντίδου , *Πόλεις της Σιωπής*,σ.σ197-199

⁴¹ Αντώνης Λιάκος *Εργασία και Πολιτική*,.σ.46,

⁴² Λίζα Μιχαηλή ,*Προσφύγων Βίος*,σ.144-148

παράγκες θεωρώντας πως έτσι θα πετύχαιναν την ορθότερη χωροθέτηση των εμπορικών πιάγκων των προσφύγων .

Μ' αυτό τον τρόπο αναγνωρίζονταν αρχικά ,έμμεσα η μικροεπιχείρηση και το εργαστήριο της άτυπης οικονομίας.⁴³Ο τομέας της μικροπαραγωγής αποτελούσε τον άτυπο τομέα της οικονομίας που συγκέντρωνε τους πλανόδιους εμπόρους και τους βιοτέχνες με τις εργαζόμενες οικογένειες τους .Στον Πειραιά αρκετοί επαγγελματίες είχαν στήσει τις παράγκες τους ,τα μικρά αυτά μαγαζιά λειτουργούσαν ως καφενεία, μπακάλικα, κουρεία και παλιατζίδικα ενώ ταυτόχρονα αποτελούσαν κατοικία και επαγγελματική στέγη για τους ιδιοκτήτες τους. Τα μικρά εργαστήρια και η βιοτεχνία, το λιανικό και πλανόδιο εμπόριο, οι εποχικοί και οι ημερομίσθιοι εργάτες και οι γυναίκες που έπαιρναν δουλειά στο σπίτι προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν εισοδήματα από περισσότερες δραστηριότητες ,οι οποίες αποτελούσαν έναν συμπληρωματικό τρόπο για να επιβιώσουν οι προσφυγικές οικογένειες.⁴⁴

Στη συνέχεια η κυβέρνηση και η ΕΑΠ διαμόρφωσαν μια σαφή πολιτική για τις μικροεπιχειρήσεις και τους συνεταιρισμούς θεσπίζοντας το νόμο 3142|2.8.1924 «Περί παροχής οικονομικής ενισχύσεως ,εγγυήσει της Ελληνικής Πολιτείας εις ομογενείς πρόσφυγας μικροεπαγγελματίες, οργανωμένους εις ομάδας, ως και εις αστικούς συνεταιρισμούς μικροβιομηχάνων και χειροτεχνών».Σύμφωνα με τον παραπάνω νόμο η Εθνική Τράπεζα χορηγούσε βραχυπρόθεσμα δάνεια σε βιοτέχνες που το συνολικό ποσό τους έφτασε τα 50.000.000 δρχ. με τόκο 7% ετησίως. Ένα μεγάλο μέρος από τα ποσά διοχετεύτηκαν στην ενίσχυση των ταπητουργείων. Η Εθνική Τράπεζα χορηγούσε μικρά δάνεια με εγγύηση του κράτους σε συνεταιρισμούς και μικρές ομάδες επαγγελματιών οι οποίοι είχαν ήδη δημιουργήσει βιοτεχνίες.⁴⁵

Οι βιομηχανίες που ιδρύθηκαν και διευθύνονται από πρόσφυγες με κεφάλαια προσφυγικά επικράτησαν σε διάφορους κλάδους προσφέροντας ανυπολόγιστη ωφέλεια στην Ελληνική οικονομία . Απ' όλες τις βιομηχανίες που δημιουργήθηκαν από τους πρόσφυγες η πιο σημαντική ήταν αυτή της

⁴³ Αντώνης Λιάκος ,*Εργασία και Πολιτική*,σ.σ.46,48,55,
& *Αίλα Λεοντίδου,Πόλεις της σιωπής*,σ.σ.179,180

⁴⁴ Αντώνης Λιάκος ,*ο.π.*,σ.σ.74-78

⁴⁵Μαργαρίτα Δρίτσα «,Εθνική Τράπεζα και Πρόσφυγες»,*Τα Ιστορικά*,τ.χ 4,σ.σ.314-316

παραγωγής ανατολικών χαλιών, οι πρόσφυγες ήταν ειδικευμένοι σ'αυτή την τέχνη με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μεγάλες μονάδες με 200 και 300 αργαλειούς, αρκετοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν σε κτήρια που ιδρύθηκαν με χρηματοδότηση της ΕΑΠ γι'αυτό το σκοπό. Κέντρο της παραγωγής των χαλιών έγινε η Νέα Ιωνία. Παντού όπου υπήρχαν προσφυγικοί συνοικισμοί υπήρχαν και ταπητουργεία, στην Αθήνα, στο Βόλο, Μυτιλήνη, Θεσσαλονίκη, Κέρκυρα, Κοζάνη, Έδεσσα, Άρτα, Νάουσα.

Τα ελληνικά χαλιά απορροφήθηκαν αμέσως από την αγορά της Νέας Υόρκης, εκεί έφτανε το 70 % της παραγωγής. Η ζήτηση συνέχισε να υπάρχει μέχρι το 1929 οπότε και σταμάτησε λόγω της οικονομικής κρίσης.

Ιδιαίτερα σημαντικές υπήρξαν οι κλωστοϋφαντουργικές επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα οι προσφυγικές βιομηχανίες κλωστοϋφαντουργίας προσέδωσαν ειδική ώθηση στον κλάδο αυτό επειδή εισήγαγαν νέα είδη που επικράτησαν στην κατανάλωση. Τα βαμβακερά υφάσματα κοινής χρήσεως άρχισαν να κατασκευάζονται από τις προσφυγικές βιομηχανίες σε ποικιλίες άγνωστες μέχρι τότε (αλατζάδες, κουβέρτες) με άμεσο επακόλουθο να ελαττωθεί σημαντικά η εισαγωγή τους από το εξωτερικό. Η βιομηχανία πλεκτών ειδών, καλτσών, προσόπιων, μαντηλιών, από πρόσφυγες εργοστασιάρχες παρουσίασε επίσης πρωτοφανή παραγωγή για την Ελλάδα. Μια άλλη βιομηχανία που είχε εισαχθεί επίσης για πρώτη φορά ήταν αυτή των πλαστικών ειδών που κάλυψε τις ανάγκες της ελληνικής αγοράς.

Οι πρόσφυγες επιχειρηματίες συνέβαλαν στην αύξηση της παραγωγής ειδών διατροφής, όπως των αλευροβιομηχανικών προϊόντων (γνωστοί οι Μύλοι Αγίου Γεωργίου), των ζυμαρικών και των ειδών ζαχαροπλαστικής. Στον τομέα των σμαλτωμένων (εμαγιέ) ειδών, η προσφυγική πρωτοβουλία υπήρξε σχεδόν αποκλειστική.⁴⁶

Η κατασκευή των μεγάλων εργοστασίων πρόσφερε δουλειά σε πολλούς πρόσφυγες. Το 1926 στις προσφυγικές γειτονιές της Αθήνας και του Πειραιά που εξελίχθηκαν σε βιομηχανικές κοινότητες, λειτουργούσαν 36 βιομηχανικές επιχειρήσεις στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν 27 ταπητοβιομηχανίες, ένα εργοστάσιο χρωστικών και χημικών προϊόντων, μια σοκολατοποιία και

⁴⁶Γιώργος Λαμψίδης, *Οι Πρόσφυγες του 1922*, σ.σ. 157-159

εργαστήρια κεραμικής. Στα εργοστάσια αυτά δούλευαν 342 άνδρες και 4532 γυναίκες.

Όσον αφορά την βαριά βιομηχανία εκείνη συγκεντρώθηκε στον κόλπο της Ελευσίνας όπου υπήρχε από το 1924 προσφυγικός οικισμός.

Άλλοι τομείς που αναπτύχθηκαν περαιτέρω με την άφιξη των προσφύγων ήταν η μεταξουργία, η κεραμική, η χαλκουργία, η αργυροχοΐα και η βυρσοδεψία. Η ΕΑΠ με τα κονδύλια που της παραχωρούσε η Εθνική Τράπεζα συνήθως χρηματοδοτούσε τους πρόσφυγες και για την αγορά των απαραίτητων εργαλείων.⁴⁷

Πέρα από τις απασχολήσεις αυτές των προσφύγων η Ελληνική κυβέρνηση με την βοήθεια ορισμένων οργανισμών διόρισε αρκετούς σε δημόσιες υπηρεσίες, τράπεζες και ιδιωτικές επιχειρήσεις. Επιπλέον προσκαλούνταν τα προσφυγόπουλα ηλικίας 15 χρονών και άνω να εισαχθούν σε σχολές του Εμπορικού Ναυτικού.⁴⁸

⁴⁷ Λίλα Λεοντίδου, *Πόλεις της σιωπής*, σ.σ. 175, 178

⁴⁸ *Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα*, σ. 24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Η αγροτική μεταρρύθμιση είχε ξεκινήσει ήδη από το 1871 επί Κουμουνδούρου αλλά δεν είχε εφαρμοσθεί ολοκληρωτικά. Νέος αγροτικός αναδασμός εξαγγέλθηκε το 1917 και τελικά η νομοθεσία εφαρμόστηκε μετά την έλευση των προσφύγων. Σύμφωνα με το πρωτόκολλο της Γενεύης η ελληνική κυβέρνηση εκχώρουσε στην ΕΑΠ ως αναπαλλοτρίωτη ιδιοκτησία της 8,5 εκατ. στρέμματα αγροτικών κυρίως εκτάσεων. Το μεγαλύτερο μέρος ήταν εκτάσεις που είχαν εγκαταλείψει οι Μουσουλμάνοι και οι Βούλγαροί μετά την εθελοντική ανταλλαγή πληθυσμών βάσει της Συνθήκης Νείγυ το 1919 αλλά και μετά την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923. Η αποκατάσταση ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την απαλλοτρίωση των μουσουλμανικών περιουσιών. Έπρεπε απαραίτητα να ολοκληρωθούν οι εξαγορές και οι απαλλοτριώσεις των μουσουλμανικών κτημάτων ώστε να περιέλθουν εξ'ολοκλήρου στην κυριότητα της ΕΑΠ και να δοθούν έπειτα στους πρόσφυγες.⁴⁹

Η αγροτική αποκατάσταση προέβλεπε την παραχώρηση κατοικίας και γεωργικού κλήρου καθώς και τον εφοδιασμό των αγροτών με ζώα, σπόρους, λιπάσματα, διαφόρων ειδών γεωργικά εργαλεία και την παροχή χρηματικού ποσού για την συντήρηση της οικογένειας μέχρι να βγει η πρώτη σοδειά. Οι αγρότες πρόσφυγες μη έχοντας άλλους πόρους ζωής επιδόθηκαν στην εντατική εκμετάλλευση της γης γεγονός που είχε επαναστατικά αποτελέσματα στον γεωργικό τομέα. Έπειτα οι ακαλλιέργητες εκτάσεις μεταβλήθηκαν σε καλλιεργήσιμες, ενώ αντικαταστάθηκε η εκτεταμένη από την εντατική καλλιέργεια. Εισήχθησαν σιτηρά πρώιμης συγκομιδής που αποφέρουν σημαντικά κέρδη, αναπτύχθηκε επίσης σε μεγάλο βαθμό η αμπελοκαλλιέργεια σε περιοχές των προσφυγικών συνοικισμών. Αξίζει να σημειωθεί ακόμη ότι η ΕΑΠ δημιούργησε ορισμένους οικισμούς στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, του Κιλκίς, της Βέροιας και των Γιαννιτσών με σκοπό να καλλιεργηθούν αμπέλια. Ειδικά οι πρόσφυγες που είχαν έρθει από την Ιωνία της Σμύρνης είχαν

⁴⁹ Στάθης Πελαγίδης, *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Ο πόνος και η δόξα, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1997*

αναπτύξει την παραγωγή της σταφίδας και επιδόθηκαν με επιτυχία στο εμπόριο της. Επιπλέον με την έλευση των προσφύγων αναπτύχθηκε σε σπουδαίο βαθμό η καπνοκαλλιέργεια ,μεγάλη έμφαση δόθηκε και στην ανάπτυξη της παραγωγής μεταξιού.⁵⁰ Η ΕΑΠ εφοδίασε τους αγρότες με γεωργικά μηχανήματα, όπως τρακτέρ και άλλες μηχανές καλλιέργειας(σπαρτικές, θεριστικές, αλωνιστικές),οι πρόσφυγες υιοθέτησαν τη χρήση των σύγχρονων εργαλείων για την καλύτερη αξιοποίηση της γης και για την μείωση της χειρονακτικής εργασίας στους αγρούς. Το παράδειγμα των προσφύγων στη χρήση νέων εργαλείων το ακολούθησαν και οι γηγενείς που κατοικούσαν σε μεικτά χωριά. Οι νέες μέθοδοι και τα νέα μέσα καλλιέργειας έδωσαν μια τρομακτική ώθηση στην επέκταση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής.⁵¹

Όσον αφορά το ζήτημα των κατοικιών η Επιτροπή δεν χρειάστηκε να χτίσει σπίτια για όλους τους αγρότες πρόσφυγες. Το ελληνικό κράτος παραχώρησε στην Επιτροπή όλα τα αγροτικά σπίτια που ανήκαν στους ανταλλάξιμους πληθυσμούς. Οι Μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν 53.000 σπίτια στην Μακεδονία,3352 στην Κρήτη,500 στην Ήπειρο, στην Θεσσαλία και την Λήμνο. Στη Θράκη πολλά από τα σπίτια που είχαν εγκαταλειφθεί από τους Βουλγαρόφωνους και τους Μουσουλμάνους ήταν ανθυγιεινά, κακοχτισμένα και είχαν υποστεί φθορές με συνέπεια να έχουν γίνει ακατοίκητα. Η ΕΑΠ στην περιοχή της Μακεδονίας επισκέυασε έναν αριθμό σπιτιών ενώ αρκετά μετατράπηκαν σε σταύλους. Τα συγκεκριμένα σπίτια χρησίμευσαν για να στεγάσουν από τρεις έως πέντε οικογένειες που κατείχαν χωράφια σε μικρή απόσταση από τις πόλεις αυτές.

Η Επιτροπή έχτισε 40.557 νέα οικήματα είτε μέσα στα χωριά που προυπήρχαν είτε σε νέα χωριά που δημιουργήθηκαν από τον νέο εποικισμό που πραγματοποίησε η ΕΑΠ. Η κατασκευή των κατοικιών ανατέθηκε σε εργολάβους και χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιοι οι πρόσφυγες ως εργατικό δυναμικό παρέχοντας ανειδίκευτη εργασία. Για την ανέγερση των αγροτικών κατοικιών η κατά τόπους Διεύθυνση Αποικισμού χορηγούσε στον αγρότη πρόσφυγα τα απαραίτητα οικοδομικά υλικά ενώ παρέχονταν επαρκή κονδύλια για τους χτίστες και τους ξυλουργούς. Το συγκεκριμένο σύστημα προσέφερε

⁵⁰ Πελαγίδης Στάθης ,*Προσφυγική Ελλάδα*,σ.250-254

⁵¹ Λαμψίδης Γιώργος,*Οι πρόσφυγες του '22*,σ.140-145

γρήγορη ανέγερση των κατοικιών και χαμήλωνε το κόστος κατασκευής τους. Ο τρόπος αυτός οικοδόμησης που εφαρμόστηκε στη Μακεδονία και στην Θράκη αλλά και αλλού ήταν επιτυχής επειδή έδινε δουλειά στους πρόσφυγες αλλά και επειδή ευνόησε την ίδρυση μικρών βιομηχανιών ,ασβεστοκαμίνων, πλινθοποιείων και κεραμοποιείων. Οι κατοικίες ήταν διαφόρων κατηγοριών, ο αρχικός τύπος ήταν της ανεξάρτητης κατοικίας των τεσσάρων δωματίων που στεγάζει μια οικογένεια καθώς και ο τύπος της διπλής κατοικίας που μπορούσε να στεγάσει δύο οικογένειες. Κατόπιν επικράτησε η ανεξάρτητη κατοικία των δύο δωματίων με σταύλο.

Για την στέγαση των ψαράδων χρησιμοποιήθηκε ειδικός τύπος κατοικίας, διαφορετικός για την στέγαση των σηροτρόφων και άλλος για τους καλλιεργητές καπνών έτσι ώστε να υπάρχει κατάλληλη υποδομή για το στέγνωμα των καπνών. Τα περισσότερα σπίτια ήταν πέτρινα ή τούβλινα, ενώ άλλα χτίστηκαν με τσιμεντόλιθους ή πλίνθους φτιαγμένους από άργιλο και άχυρα, 10.000 σπίτια που φτιάχτηκαν από ξένη εργολαβική εταιρεία είχαν πέτρινα θεμέλια ,ξύλινο σκελετό και τούβλινους τοίχους και στέγες κεραμιδένιες ή από κυματοειδής λαμαρίνα ή πισσόχαρτο.⁵²

Συνολικά μέχρι τον Αύγουστο του 1930 η αγροτική αποκατάσταση συνοψιζόταν στις εξής κατηγορίες κατοικιών :

- 1) Στα εγκαταλειφθέντα σπίτια από τους Μουσουλμάνους και Βούλγαρους που επισκεύασε σε μεγάλο ποσοστό η ΕΑΠ
- 2) Σπίτια χτισμένα από την κυβέρνηση(1922-1924)
- 3) Σπίτια χτισμένα από την ΕΑΠ μέσω της εταιρείας SOMMERFELD HOUSES
- 4) Σπίτια χτισμένα απευθείας από την ΕΑΠ(1925-29)⁵³

Ο μεγάλος όγκος των αγροτών προσφύγων του 1923 εγκαταστάθηκε σε περιοχές της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης. Οι πρόσφυγες που κατέφυγαν στην υπόλοιπη Ελλάδα ήταν σαφώς λιγότεροι. Η Επιτροπή αποκατάστασης σ'όλες τις περιπτώσεις οργάνωσε τις εποικιστικές υπηρεσίες της δημιουργώντας τα Γραφεία εποικισμού : Αττικής και Βοιωτίας, Εύβοιας, Αιτωλίας και Ακαρνανίας, Πρέβεζας, Ιωαννίνων, Αχαΐας –Ηλείας, Άργους, Βόλου, Λάρισας, Λήμνου, Καρδίτσας, Λαμίας,

⁵² *Εγκατάσταση Προσφύγων στην Ελλάδα, σ.σ.65-68*

⁵³ *Στάθης Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα, σ.205*

Παραμυθιάς, Μυτιλήνης, καθώς και την Επιθεώρηση Εποικισμού Κρήτης που θα είχε την ευθύνη όλου του νησιού.

Για την αγροτική αποκατάσταση σ' αυτές τις περιοχές πρόβλημα αποτελούσε η ανεύρεση και η διανομή των χωραφιών. Στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία η απαλλοτρίωση των μεγάλων περιουσιών είχε ευνοϊκές επιπτώσεις και για τους πρόσφυγες αφού τους παραχωρούσε κάποια χωράφια για καλλιέργεια γεγονός όμως που προκαλούσε διαμάχες ανάμεσα σε ντόπιους και πρόσφυγες.⁵⁴

Στην περιοχή της Μακεδονίας οι διαμάχες μεταξύ προσφύγων και Σλαβοφώνων για το ζήτημα της διανομής της μουσουλμανικής γης ήταν έντονες. Οι οικονομικές αυτές διαμάχες είχαν εκφάνσεις τόσο στο κοινωνικό όσο και στο πολιτισμικό πεδίο.

Όταν αποχώρησαν οι ανταλλάξιμοι Μουσουλμάνοι από την ελληνική Μακεδονία μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, οι Σλαβόφωνοι μαζί με τους άλλους ντόπιους περίμεναν να τους παραχωρηθεί η εγκαταλειφθείσα γη που δικαιωματικά πίστευαν ότι τους άνηκε. Οι ακτήμονες έλπιζαν στην απόκτηση αγροτικής γης και οι μικροϊδιοκτήτες να αυξήσουν τον ελάχιστο γεωργικό κλήρο τους. Με τη Μικρασιατική καταστροφή όμως και τη μαζική συρροή προσφύγων οι προσδοκίες των γηγενών σύντομα διαψεύστηκαν. Η Συνθήκη της Λωζάνης προέβλεπε «ότι κάθε μετανάστης δικαιούται να λάβει στη χώρα στην οποία μεταναστεύει και για τα ποσά τα οποία του οφείλονται, περιουσία ίσης αξίας και της αυτής φύσεως με αυτήν που εγκατέλειψε.»⁵⁵

Οι πρόσφυγες διεκδίκησαν το σύνολο των Μουσουλμανικών κτημάτων γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση των Σλαβόφωνων που σε αρκετές περιπτώσεις είχαν καταπατήσει εκτάσεις η' ένιωθαν να απειλούνται και όσες είχαν αποκτήσει νόμιμα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, όπως ήταν αναμενόμενο, ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων που απόκτησαν και πολιτική διάσταση.

⁵⁴ Στάθης Πελαγίδης, *ό.π.* σ.213

⁵⁵ Ιάκωβος Δ.Μιχαηλίδης «Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες», στο: Β.Κ.Γούναρης, Ι.Δ.Μιχαηλίδης, Γ.Β.Αγγελόπουλος, *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα, Παπαζήση, 1997, σ.126-127

Οι Βενιζελικοί από την αρχή τάχτηκαν στο πλευρό των προσφύγων προσπαθώντας έτσι να εξασφαλίσουν τις προσφυγικές ψήφους. Το Λαϊκό κόμμα ακολούθησε την ίδια τακτική υποστηρίζοντας όμως τους ντόπιους και διακηρύσσοντας πως η άνοδος του Λαϊκού Κόμματος στην εξουσία θα σήμαινε την διακοπή της προώθησης των προσφυγικών ζητημάτων.⁵⁶

Οι συγκρούσεις και οι εντάσεις μεταξύ ντόπιων και προσφύγων χαρακτήρισαν όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου. Στα τέλη του 1930 περίπου η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων είχε ολοκληρωθεί κατά ένα μέρος. Η αποκατάσταση και ενσωμάτωση τους στο ελληνικό κράτος ολοκληρώθηκε μετά τον πόλεμο περίπου στη δεκαετία του 1950⁵⁷

⁵⁶ Ι.Δ.Μιχαηλίδης, «Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες»σ.127-128

⁵⁷ Ι.Δ.Μιχαηλίδης ,ό.π,σ.134

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟΝ ΒΟΛΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Την δεκαετία του 1920 με την εγκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής στην πόλη του Βόλου παρουσιάστηκε μια ραγδαία πληθυσμιακή αλλά και οικονομική ανάπτυξη.

Ο Βόλος από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν ήδη ένα σταθερά ανερχόμενο εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο. Η οικονομική ανάπτυξη του Βόλου στηρίχτηκε κατεξοχήν στην βιομηχανία και το εμπόριο, γεγονός που κατέταξε το Βόλο στην τρίτη θέση πανελληνίως ανάμεσα στις βιομηχανικές πόλεις στη δεκαετία 1910 με 1920. Στις αρχές του 1920 υπήρχαν στο Βόλο 44 βιομηχανικές μονάδες, που κάλυπταν ευρύ φάσμα της παραγωγής: μηχανουργικές, οικοδομικές, κλωστικές και υφαντουργικές βιομηχανίες, χημικές, εργοστάσια ειδών διατροφής, επεξεργασίας δέρματος, καπνοβιομηχανίες, βιομηχανίες ειδών ιματισμού, ξύλου και παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Πρωτεύουσα θέση κατείχαν οι καπνοβιομηχανίες που κατατάσσονταν στη δεύτερη θέση πανελληνίως, όπως και οι βιομηχανίες κλωστοϋφαντουργίας που μέσα στην επόμενη δεκαετία αποτελούσαν το 45% περίπου του συνολικού αριθμού των ελληνικών βιομηχανιών. Την άνοδο της τοπικής βιομηχανίας του Βόλου ενίσχυσαν σε μεγάλο βαθμό και οι μηχανουργικές επιχειρήσεις αλλά και οι αλευροβιομηχανίες. Όλες αυτές οι επιχειρήσεις απασχολούσαν σπουδαίο αριθμό εργατών και υπαλληλικού προσωπικού που άγγιζε τα 8.000 άτομα περίπου.⁵⁸

Επομένως η προοπτική εργασίας ^{οι προσπεύκτες} συνάμα με την ύπαρξη του λιμανιού ^{που ήταν σχετικά μεγάλη} που εξασφάλιζε ευκολία πρόσβασης στην πόλη προσέλκυσε τους Μικρασιάτες πρόσφυγες.⁵⁹ Ο προσφυγικός πληθυσμός που κατέφυγε στην επαρχία Βόλου υπολογίστηκε σε 13.441 άτομα, εκ των οποίων 11.945 πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στον Δήμο Παγασών (που τον αποτελούσε η πόλη του Βόλου και ο συνοικισμός της Νέας Ιωνίας). Μέσα στον Βόλο

⁵⁸ Αναστασία Κονταξή, «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός: Νέα Ιωνία Βόλου», Μεταπτυχιακή Εργασία Τμήματος Ιστορίας – Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1993, σ.σ. 16, 17.

⁵⁹ Βίλμα Χαστάογλου, *Βόλος, πορτρέτο της πόλης του 19^{ου} αιώνα*, Βόλος, ΔΗ.Κ.Ι 2002, σ. 80

παρέμειναν 6.779 άτομα ενώ οι υπόλοιποι εγκαταστάθηκαν στην Νέα Ιωνία που αποτέλεσε καθαρά προσφυγικό συνοικισμό και συστάθηκε το 1923.

Κατά την δεκαετία 1920-1930 η πόλη του Βόλου γνώρισε μια τεράστια δημογραφική αύξηση που άγγιξε το 38,81%, η δημογραφική «εκτόξευση» ιεράρχησε εκ νέου τα σημαντικότερα αστικά κέντρα και κατέταξε το Βόλο στην τέταρτη θέση. Ο Βόλος πρωτοστάτησε στην υποδοχή των προσφύγων αφού συγκέντρωσε περισσότερο από το 1/3 του αριθμού που κατέφυγε στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας.⁶⁰

Αμέσως μετά την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από την περιοχή της Νικομήδειας τον Ιούνιο του 1921 έφτασε στο λιμάνι του Βόλου το πρώτο μαζικό κύμα προσφύγων προερχόμενο από την Προποντίδα, τη Νικομήδεια και τη Γιάλοβα. Ένα ποσοστό τους προωθήθηκε στην Νέα Αγχίαλο για εγκατάσταση, ενώ όσοι παρέμειναν στο Βόλο στεγάστηκαν σε σκηνές στο τέρμα της οδού Ιωλκού, στις παρυφές της πόλης.

Η δεύτερη μαζική έλευση εκδηλώθηκε το φθινόπωρο του 1922 μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Αυτοί προέρχονταν κυρίως από την περιοχή της Ιωνίας και της Θράκης. Η επόμενη αθρόα άφιξη προσφύγων από το εσωτερικό της Μικρασίας και του Πόντου συνέβη τον Σεπτέμβριο του 1924 μετά την σύμβαση ανταλλαγής των πληθυσμών.⁶¹

1. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Οι άμεσες βιοτικές ανάγκες των προσφύγων αντιμετωπίστηκαν από τις τοπικές αρχές και από κάποιες φιλανθρωπικές κινήσεις. Το Σεπτέμβριο του 1922 αμέσως μόλις φτάνουν οι πρόσφυγες το δημοτικό συμβούλιο εγκρίνει τη χορήγηση πίστωσης 5.000 δρχ. προς τον Μητροπολίτη Λαρίσης, ως πρόεδρο της τοπικής Κρατικής Επιτροπής που συστάθηκε για την περίθαλψη των Μικρασιατών προσφύγων που κατέφυγαν στο νομό, καθώς και 25.000 δρχ. για όσους βρισκόταν στο Βόλο⁶². Για να στεγαστεί προσωρινά το πλήθος των

⁶⁰ Αναστασία Κονταξή, «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός : Ν. Ιωνία Βόλου», σ.σ. 15, 16

⁶¹ Βίλμα Χαστάογλου, σ.σ. 80-81

⁶² Πρακτικά Συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Παγασών, 12/9/1922, Αρχείο Δημοτικού Κέντρου Ιστορίας Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι) υποσημ.: Ο Βόλος τότε άνηκε στο Νομό Λαρίσης

προσφύγων στήθηκαν σκηνές και χρησιμοποιήθηκαν δημόσια κτίρια ή ιδιωτικά που είχαν επιταχθεί.

Κάποιοι στεγάστηκαν σε σχολεία, άλλοι σε καπναποθήκες, σε παραπήγματα που κατασκευάστηκαν στην πλατεία Ελευθερίας, καθώς επίσης και στους παλιούς τουρκικούς στρατώνες και το δημοτικό θέατρο της πλατείας Ρήγα Φεραίου.

Η δέσμευση όμως λειτουργικών χώρων παρεμπόδιζε την κοινωνική ζωή και τις οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων της πόλης του Βόλου με αποτέλεσμα να υπάρχει έκδηλη δυσαρέσκεια.⁶³ Συγκεκριμένα οι τοπικές αρχές στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου αναφέρονται στο αδιαχώρητο που είχε δημιουργηθεί στην πόλη από την άφιξη ενός τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων και μαζί με τους οικονομικούς παράγοντες του τόπου εξέφραζαν την ανησυχία τους για την παρεμπόδιση διεξαγωγής του εμπορίου και ανάπτυξης της βιομηχανίας εξαιτίας της επίταξης του μεγαλύτερου μέρους των αποθηκών του Βόλου που είχαν αποκλειστεί για να στεγαστούν οι πρόσφυγες. Γι' αυτό το λόγο προέβαλλαν το αίτημα αραίωσης του προσφυγικού πληθυσμού προς το εσωτερικό της Θεσσαλίας.⁶⁴

Η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί επέβαλε τη λήψη άμεσων μέτρων εκτός της στέγασης, για την σίτιση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη αυτών των ατόμων. Οι δημοτικές αρχές μαζί με επιτροπή του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού αφού επισκέφτηκαν τις κατασκηνώσεις των προσφύγων και διαπίστωσαν τις τεράστιες ελλείψεις που υπήρχαν έλαβαν αποφάσεις για χορήγηση πίστωσης για την αγορά αναγκαίων στρωμάτων, κλινοσκεπασμάτων, βασικών ειδών διατροφής (άρτου, γάλακτος) και την εγκατάσταση τριών οικονομικών συσσιτίων για τα προσφυγόπουλα, την κατασκευή λεβήτων και εστιών όπως και την ανέγερση υπόστεγων για την προφύλαξη τους από το χειμερινή κακοκαιρία. Η τοπική εξουσία ενέκρινε πίστωση και για την πληρωμή του ενοικίου της αποθήκης του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού όπου φυλάσσονται τρόφιμα, ενδύματα και άλλα αναγκαία για τους πρόσφυγες.

⁶³ Αναστασία Κονταξή, «Ένταξη των Μικρασιατών προσφύγων στην πόλη του Βόλου»: *Πρακτικά του β' Διεθνούς Συμποσίου. Η πόλη στους νεότερους χρόνους. Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19^{ος} – 20^{ος})*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2000, σ.508

⁶⁴ *Πρακτικά Συνεδριάσεων*, 13/10/1922, 23/1/1923, 18/6/1923

Εγκρίθηκε επίσης δαπάνη για την αγορά ψαθών που θα στρωνόταν στα δάπεδα ώστε να προφυλαχθούν από την υγρασία όσοι πρόσφυγες διέμεναν σε αποθήκες και υπόγεια των δημοτικών σχολείων⁶⁵

Το τοπικό Συμβούλιο ανησύχησε ιδιαίτερα για τα ζητήματα υγιεινής των προσφύγων αφού οτιδήποτε θα έπληττε τους τελευταίους θα επηρέαζε κατευθείαν την υγεία όλης της πόλης. Γιατρός μέλος του Συμβουλίου πρότεινε μια σειρά μέτρων για την υγιεινή και την πρόληψη των λοιμωδών νόσων. Καταρχήν διατυπώθηκε η πρόταση να ιδρυθεί προσφυγικό νοσοκομείο και σταθμός πρώτων βοηθειών για τους εξωτερικούς αρρώστους και να πραγματοποιηθεί πρόσληψη ιατρών και νοσηλευτικού προσωπικού, προτάσεις που τελικά υλοποιήθηκαν. Ελήφθησαν ακόμη αποφάσεις για προμήθεια ξύλινων αποχωρητηρίων, πλυντηρίων και απολυμαντικών ειδών, κατασκευή λεβήτων, καθώς και πρόσληψη επόπτη καθαριότητας, οδοκαθαριστών και καραγωγέων για την αποκομιδή των ακαθαρσιών για την διασφάλιση της δημόσιας υγείας.

Από το Δήμο εγκρίνονται συνεχώς πιστώσεις για την έκτακτη καθαριότητα των προσφυγικών καταυλισμών. Επιπλέον παραχωρήθηκε άδεια σε πρόσφυγα για να ανεγείρει πρόχειρο απολυμαντικό κλίβανο στην πλατεία Ελευθερίας.⁶⁶ Επιπλέον είχε διατυπωθεί η πρόταση να μετασχηματιστεί το Μαιευτήριο-Βρεφοκομείο σε νοσοκομείο για τις επίτοκες πρόσφυγες, ενώ το υπόστεγο του νοσοκομείου να μετατραπεί σε ιατρείο μεταδοτικών νοσημάτων.⁶⁷ Παράλληλα δραστηριοποιήθηκε και η ιδιωτική πρωτοβουλία που εκφράστηκε με την ίδρυση του Βρεφικού Σταθμού το 1922 από φιλόανθρωπες κυρίες της πόλης με επικεφαλής την Ελένη Παρασκευοπούλου.⁶⁸

⁶⁵ Πρακτικά Συνεδριάσεων, 15/10/1922, 31/10/1923, 22/1/1923

⁶⁶ Πρακτικά Συνεδριάσεων 5/2/1923, 11/2/1923, 7/12/1923

⁶⁷ Πρακτικά Συνεδριάσεων, 13/10/1922, 27/10/1922, 7/11/1922

⁶⁸ Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια Μαγνησίας, ο Βόλος και το Πήλιο, Βόλος 1957, σ.55

2.ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΙΔΡΥΣΗ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς από τα παραπάνω η προσωρινή προσφυγική εγκατάσταση δημιούργησε πλήθος προβλημάτων και στους ίδιους αφού οι συνθήκες διαβίωσης ήταν απ'όλες τις πλευρές άθλιες, αλλά και στην τοπική κοινωνία που ένιωθε ένα είδος ασφυξίας αν αναλογιστούμε το μέγεθος του προσφυγικού πληθυσμού που κατέφυγε στο Βόλο, εύλογο ήταν οι ιθύνοντες σύντομα να αναζητήσουν λύση έτσι ώστε να αποκατασταθεί κάπου μονιμότερα το πλήθος των προσφύγων και να αποσυμφορηθεί η πόλη. Τελικά οι αστοί πρόσφυγες που παρέμειναν στην πόλη εγκαταστάθηκαν εκτός του δομημένου τμήματος. Δυόμισι χιλιάδες περίπου άτομα στεγάστηκαν σε ευτελείς κατασκευές σε οικόπεδα εκτός σχεδίου που διανεμήθηκαν μεταπολεμικά στον μικρό οικισμό της οδού Ιωλκού, άλλοι στο Παλιό Λιμεναρχείο ,στο Οξυγόνο και στον Άναυρο. Η αποκατάσταση όσων έμεναν «προσωρινά» σ'αυτές τις περιοχές ολοκληρώθηκε μετά το 1954 μέχρι το 1958, όταν διατέθηκαν από το Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών δάνεια για να στεγαστούν 560 οικογένειες στο δήμο Βόλου και 107 οικογένειες στο Δήμο Ιωνίας. Όσον αφορά την αυτοστέγηση, αυτή παρουσιάστηκε εξαιρετικά περιορισμένη.⁶⁹

Το μεγαλύτερο μέρος των προσφύγων που ανέρχεται σε 6.186 άτομα⁷⁰ στεγάστηκε στον προσφυγικό συνοικισμό του Ξηροκάμπου που ονομάστηκε Νέα Ιωνία. Επειδή υπήρχε η αίσθηση των ντόπιων ότι έπρεπε να επιτευχθεί ένα ομοιογενές κοινωνικό περιβάλλον για τους πρόσφυγες, αλλά και για να μην διαταραχθεί η ομαλή κοινωνική ζωή του Βόλου, ο συνοικισμός συγκροτήθηκε σε απόσταση από την πόλη με φυσικό διαχωριστικό όριο το χείμαρρο Κραυσίνδωνα.⁷¹

Το Μάιο του 1923 ήρθε στο Βόλο ο τμηματάρχης του Υπουργείου Συγκοινωνίας, μηχανικός Αριστείδης Κόκκινος ο οποίος μαζί με το τοπικό Συμβούλιο συζήτησε για την εξεύρεση κατάλληλου χώρου όπου θα ιδρύονταν προσφυγικός συνοικισμός. Αρχικά προτάθηκε η περιοχή του Αναύρου πέρα από το νοσοκομείο προς τη Γορίτσα, αλλά λόγω της έλλειψης νερού η πρόταση απορρίφθηκε και υποδείχτηκε ο χώρος μετά τον χείμαρρο

⁶⁹ Δ. Ησαΐας, Β. Κοτζαμάνης, Πάτρα – Βόλος – Καβάλα, Αθήνα 1985, σ.σ. 64-65, 163

⁷⁰ Α. Κονταξή, «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός», σ. 15

⁷¹ Βίλμα Χαστάογλου, ό.π., σ. 81

Κραυσίδωνα που ονομαζόταν Ξηρόκαμπος. Αυτό το χώρο επέλεξε ο μηχανικός ως καταλληλότερο για την ίδρυση του συνοικισμού. Λίγο χρόνο αργότερα πραγματοποιήθηκε σύσκεψη του δημοτικού συμβουλίου που αφορούσε αποκλειστικά το ζήτημα της στέγασης των προσφύγων. Σε αυτή τη σύσκεψη παραβρέθηκαν ο Νομάρχης Λαρίσης, ο διευθυντής Περιθάλψεως προσφύγων Αριστείδης Δημητριάδης και ο πρόεδρος του τοπικού παραρτήματος του Κεντρικού Ταμείου Περιθάλψεως Χρήστος Λούλης. Ο τελευταίος γνωστοποίησε στο δημοτικό συμβούλιο ότι το κεντρικό Ταμείο Περιθάλψεως ήταν διατεθειμένο να καταβάλλει 1.000.000δρχ. για την ανέγερση προσφυγικού συνοικισμού, έπρεπε όμως ταυτόχρονα να ενισχυθεί οικονομικά από το Δήμο ή τη Λιμενική Αρχή. Η τοπική αυτοδιοίκηση χορήγησε δάνειο ύψους 500.000δρχ. για να διατεθούν ως εισφορά στο Ταμείο Περιθάλψεως, παράλληλα αποστέλλει παράκληση προς την κυβέρνηση για σύσταση Εταιρείας με έργο την κατασκευή προσφυγικών οικημάτων.⁷²

Για να ξεκινήσει η ανέγερση του συνοικισμού εφαρμόστηκε ειδική νομοθεσία που περιελάμβανε διατάγματα για αναγκαστική απαλλοτρίωση ιδιωτικών εκτάσεων και διάθεση δημόσιας γης. Τη δημιουργία του οικισμού ανέλαβε αρχικά το τοπικό τμήμα του Ταμείου Περιθάλψεως και μετά τον Οκτώβρη του 1923 η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Το σχέδιο του συνοικισμού συνέταξε ο μηχανικός του Δήμου Απόστολος Περπινιάνης. Η πολεοδομική διάταξη ήταν ένας κάναβος σε σχήμα ορθογωνίου με μικρά οικοδομικά τετράγωνα, παράλληλα υπήρχε πρόβλεψη για δημιουργία πλατείας, εκκλησίας και σχολείων.

Η στέγαση θα σήμαινε την παροχή έτοιμης κατοικίας μέσα σε ένα μικρό οικόπεδο το οποίο οι δικαιούχοι έπρεπε να ξεπληρώσουν με τη μορφή δεκαπενταετούς δανείου. Για την κατασκευή των οικημάτων του συνοικισμού, που ολοκληρώθηκε σε διαδοχικές φάσεις, εφαρμόστηκαν κάθε φορά διαφορετικοί τύποι κατοικιών.⁷³

Τον Αύγουστο του 1923 ξεκίνησε η δημιουργία των πρώτων οικοδομικών τετραγώνων στα οποία άρχισαν να ανασκάπτονται τα θεμέλια, από το κεντρικό τμήμα μεταξύ των οδών Μαιάνδρου, Μαγνησίας, Δημοκρατίας και Κρήτης. Στις 15 Αυγούστου έγιναν τα εγκαίνια του νέου

⁷² Πρακτικά Συνεδριάσεων, 9/5/1923, 18/6/1923

⁷³ Βίλμα Χαστάογλου, ό,π, σ. 81-82

συνοικισμού όπου τέθηκε ο θεμέλιος λίθος και δόθηκε το όνομα Νέα Ιωνία μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού και ανακούφισης από τον προσφυγικό κόσμο.⁷⁴ Αμέσως μετά τα εγκαίνια οι εργασίες συνεχιζόταν εντατικά, αλλά με μικρό προσωπικό, γεγονός που έθετε κάποιες αμφιβολίες για το χρόνο αποπεράτωσης των κατοικιών, οι πρόσφυγες φοβούνται ότι τα οικήματα δεν θα ήταν έτοιμα σύντομα και θα αναγκαζόταν να παραμείνουν στοιβαγμένοι στα επίτακτα κτίρια για αρκετό διάστημα ακόμη.

Ενώ οι εργασίες οικοδόμησης προχωρούσαν στο συνοικισμό, οι πρόσφυγες δοκιμάστηκαν σκληρά από τη μολυσματική νόσο του εξανθηματικού τύφου. Οι δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης με τους ανύπαρκτους κανόνες υγιεινής ευνόησαν την εμφάνιση της επιδημίας, με συνέπεια από τις αρχές Δεκεμβρίου 1923 να αρχίσουν να εμφανίζονται σποραδικά κρούσματα σε πρόσφυγες που διέμεναν σε δύο καπναποθήκες του Βόλου και ο αριθμός των προσβληθέντων να ανέλθει στα τριάντα άτομα. Η κοινωνία του Βόλου αναστατώθηκε από το γεγονός. Σε συνεδρίαση των τοπικών αρχών στην οποία παρέστη και ο Νομάρχης και ο επόπτης της υγειονομικής υπηρεσίας των προσφύγων συζητήθηκαν τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για να αποφευχθεί η εξάπλωση του τύφου. ✓

Χορηγήθηκαν πιστώσεις στις υγειονομικές υπηρεσίες οι οποίες θα προχωρούσαν στην λήψη των απαραίτητων απολυμαντικών μέτρων. Συγκεκριμένα διατάχτηκε να γίνει γενική απολύμανση των αποθηκών όπου παρουσιάστηκε ο τύφος, καθώς και των προσφύγων που διέμεναν σε αυτές. Αποφασίστηκε επίσης η επισκευή του δημοτικού απολυμαντικού κλιβάνου, ενώ παράλληλα ο Νομάρχης πρότεινε την κατασκευή κατάλληλου απολυμαντηρίου. Στην υγειονομική υπηρεσία παραδόθηκαν επίσης από το Δήμο ψάθες και άλλα αναγκαία για την προφύλαξη των ασθενών από το κρύο, καθώς και βασικά είδη διατροφής.⁷⁵

Για την πρόληψη εξάπλωσης της νόσου οι τοπικές αρχές προχώρησαν σε δραστικότερα μέτρα που ήταν η μεταφορά των αρρώστων στη νέα συνοικία του Ξηρόκαμπου. Συγκεκριμένα αναφέρεται: *«Αρκετοί των προσφύγων μετεφέρθησαν εις την νέαν συνοικίαν εγκατασταθέντες εις δωμάτια των οποίων*

⁷⁴ Δημήτρης Κωνσταντάρας-Σταθάρας, *Το Χρονικό της Νέας Ιωνίας 1924-1994*, Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Νέας Ιωνίας Μαγνησίας, Εκδόσεις Ωρες-Νέα Ιωνία Μαγνησίας, 1994, σ.σ.36-43

⁷⁵ *Πρακτικά Συνεδριάσεων*, 15/1/1924

η κατασκευή συνεπληρώθη από πάσης απόψεως .Εστεγάσθησαν – ετοποθετήθησαν υελοπίνακες και εις το δάπεδον εστρώθησαν ψάθες.»⁷⁶

Φαίνεται λοιπόν ότι οι πρώτοι κάτοικοι της Νέας Ιωνίας ήταν οι προσβληθέντες από εξανθηματικό τύφο πρόσφυγες που διέμεναν στις δύο καπναποθήκες, οι οποίοι αφού απολυμάνθηκαν, μεταφέρθηκαν από τις αρχές της πόλης και απομονώθηκαν εκεί για να αποτραπεί η μετάδοση της νόσου. Προφανώς η εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων έγινε σε ημιτελείς κατοικίες αφού στρώθηκαν ψάθες στα χωματένια δάπεδα και τοποθετήθηκαν τζάμια στα παράθυρα. Η επιδημία του εξανθηματικού τύφου στους προσφυγικούς καταυλισμούς διήρκεσε μέχρι τα τέλη Ιανουαρίου του 1924,παρόλα τα μέτρα των Δημοτικών αρχών κάποιοι πρόσφυγες προσβλήθηκαν από τη νόσο.⁷⁷

3.ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Οι πρώτες κατοικίες είχαν ουσιαστικά ολοκληρωθεί την άνοιξη του 1924 οπότε ήταν έτοιμα 776 μονόχωρα οικήματα στα πρώτα οικοδομικά τετράγωνα που είχαν ως διακριτικά σημεία τα γράμματα του αλφαβήτου από το Α μέχρι το Κ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πρόσφυγες είχαν καταλάβει αυθαίρετα τα οικήματα πριν ακόμη αποπερατωθούν τα συμπληρωματικά έργα (πλυντήρια, αποχωρητήρια, δάπεδα).

Τα δωμάτια ήταν πλινθόκτιστα, οργανωμένα σε μικρές συστοιχίες αριστερά και δεξιά του κεντρικού δρόμου που ονομαζόταν «φαρδύς»(σημερινή Λεωφόρος Ειρήνης). Σε κάθε οικογένεια αντιστοιχούσε από ένα δωμάτιο. Στο εσωτερικό κάθε τετραγώνου ήταν τοποθετημένο ένα κεντρικό πλυντήριο και κοινόχρηστοι χώροι υγιεινής. Γύρω από το κάθε οικοδόμημα κτίστηκαν με μεσοτοιχία δωμάτια, έτσι ώστε να σχηματιστεί τετράγωνο. Η σκεπή είχε γίνει από πισσόχαρτο και αργότερα από κεραμίδια, ενώ το σοβάτισμα των τοίχων έγινε από τους ίδιους τους πρόσφυγες με λάσπη και άχυρο. Εκτός από αυτά τα οικήματα είχαν χτιστεί τέσσερα

⁷⁶ Δ. Κωνσταντάρας –Σταθαράς ,Χρονικό της Νέας Ιωνίας,σ.61

⁷⁷ Δ.Κωνσταντάρας-Σταθαράς,ό,π,σ.61-71

διώροφα κτίρια όπου στεγάστηκαν τα δύο πρώτα σχολεία του συνοικισμού, ο αστυνομικός σταθμός και το φαρμακείο.

Το 1925 πραγματοποιήθηκε επέκταση του συνοικισμού προς τα δυτικά. Το νέο τμήμα που έμεινε γνωστό ως «τα τσιμεντένια», αποτελούνταν από δεκαεπτά τετράγωνα μέσα στα οποία χτίστηκαν 356 δωμάτια. Ήταν κυρίως ισόγειες διώροφες κατοικίες με δύο δωμάτια, κουζίνα, εσωτερικό αποχωρητήριο και μικρό κήπο και στέγη από κεραμίδια.

Στα «τζαμαλιώτικα» που δημιουργήθηκαν το 1927 με δαπάνες της Εθνικής Τράπεζας στεγάστηκαν 104 προσφυγικές οικογένειες που έμεναν προηγούμενα στη μεγάλη καπναποθήκη του Τούρκου ανταλλαγέντος Μουσταφά Τζαμαλή. Επρόκειτο και σ'αυτή την περίπτωση για μικρές μονόχωρες κατοικίες σε συστοιχίες τετραγώνων με τους κοινόχρηστους χώρους υγιεινής στο εσωτερικό τμήμα κάθε οικοδομικού τετραγώνου.⁷⁸

Ήδη από 1926 το Δημοτικό Συμβούλιο είχε αποστείλει παράκληση προς την Κυβέρνηση για να παραχωρήσει ανάλογο αριθμό ξύλινων «γερμανικών» οικιών με σκοπό τη στέγαση των προσφύγων που διέμεναν ακόμη στα σχολεία ώστε αυτά να επαναλειτουργήσουν.⁷⁹ Το 1928 ολοκληρώθηκε η κατασκευή 323 δωματίων μέσα σε δεκαέξι οικοδομικά τετράγωνα.

Αυτά ήταν τα λεγόμενα «γερμανικά», μια σειρά από προκατασκευασμένες ξύλινες οικίες ιδιαίτερα ευτελείς που στέγασαν περίπου 300 οικογένειες και πήραν αυτό το όνομα επειδή η χρηματοδότηση τους προήλθε από τις αποζημιώσεις της Γερμανίας για τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Εντωμεταξύ, επειδή το πρόβλημα της στέγασης εξακολουθούσε να είναι οξύτατο, το Μάιο του 1926 είχε διαμορφωθεί νέο σχέδιο κατοικιών, τα «πέτρινα», με είκοσι τρία οικοδομικά τετράγωνα με 300 δωμάτια. Αυτά τα οικήματα ήταν ισόγειες διπλοκατοικίες, λιθόκτιστες και η κατασκευή τους έγινε το 1928-1929.⁸⁰ Τα «πέτρινα» ήταν οι πιο ευπρεπείς και ποιοτικά καλύτερες κατοικίες των προσφύγων.

⁷⁸ Αναστασία Κονταξή, «Ένας αστικός συνοικισμός», σ.21-23

⁷⁹ Πρακτικά Συνεδριάσεων, 13/9/1926

⁸⁰ Βίλμα Χαστάογλου, ό.π., σ.σ.80-83

Επί δημαρχίας Κ.Καρτάλη οικοδομήθηκαν τα επονομαζόμενα «Καρταλείικα»στην περιοχή που εκτείνεται από την στρατώνα προς το δρόμο για τα Μελισσάτικα.

Η Αγροτική Τράπεζα χορήγησε τους τίτλους κυριότητας των πρώτων ακινήτων στους ιδιοκτήτες τους μετά την απόσβεση του χρέους. Στην Τράπεζα είχε μεταβιβαστεί η αρμοδιότητα να εκδίδει και να επικυρώνει τίτλους ιδιοκτησίας βάσει της σύμβασης που είχε πραγματοποιήσει με το ελληνικό δημόσιο, σύμβαση που της έδινε το δικαίωμα να εισπράττει τα οφειλόμενα χρέη για λογαριασμό της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ.)⁸¹

Το πρόβλημα της ύδρευσης στη Νέα Ιωνία απασχόλησε τις συνελεύσεις του τοπικού Συμβουλίου για αρκετό καιρό μετά την ανέγερση του προσφυγικού συνοικισμού. Γι'αυτό το λόγο ελήφθησαν αποφάσεις για την επισκευή των αρτεσιανών φρεατίων του συνοικισμού. Δόθηκαν επίσης πιστώσεις για εκτέλεση γεωτρήσεως εξαιτίας της λειψυδρίας και για τον σκοπό αυτό η ΕΑΠ παραχώρησε τα σχετικά εργαλεία. Έπειτα από τα εισοδήματα του Δήμου διατέθηκαν κονδύλια για την συντήρηση του συστήματος ύδρευσης στη Νέα Ιωνία, ενώ αποφασίστηκε και η πρόσληψη εργολάβων για την εγκατάσταση συστημάτων αντλήσεως και διανομής ύδατος στο συνοικισμό.⁸²

Οι αρμόδιες αρχές έδειξαν μέριμνα και για το θέμα της συγκοινωνίας του συνοικισμού της Ν.Ιωνίας με το Βόλο προτείνοντας την κατασκευή γέφυρας επί του Κραυσίδωνα που τους χειμερινούς μήνες πλημμύριζε και καθιστούσε αδύνατη τη διέλευση προς και από την πόλη. Ο Δήμος γι'αυτό το σκοπό παραχώρησε έκτακτη πίστωση του ποσού των 150.000 δραχ με την έκδοση χρηματικών ενταλμάτων προς την ΕΑΠ.⁸³

Σημαντικό έργο στη Νέα Ιωνία ήταν η δημιουργία της εκκλησίας Ευαγγελίστριας το 1926 επί Δημαρχίας Σπ.Σπυριδίδη. Το δημοτικό συμβούλιο ενέκρινε τη σύσταση αυτοτελούς ενορίας στο προσφυγικό συνοικισμό και παραχώρησε τα κονδύλια για την ανέγερση του ιερού ναού.⁸⁴

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ανεγέρθηκαν και δύο σύγχρονα δημοτικά σχολεία (μέσα στα πλαίσια του προγράμματος διδακτηρίων που

⁸¹ Αναστασία Κονταξή, «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός», σ.σ.21-23

⁸² Πρακτικά Συνεδριάσεων,28/5/1926,20/6/1929,25/6/1930,9/7/1930,14/3/1930,25/6/1930,20/7/1936

⁸³ Πρακτικά Συνεδριάσεων,20/11/1924,17/6/1925

⁸⁴ Πρακτικά Συνεδριάσεων,13/4/1926,18/8/1926

ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας) σε οικόπεδα που εξαγόρασε ο Δήμος από την Εθνική Τράπεζα(ανταλλάξιμα).⁸⁵

Σε συνέλευση των Δημοτικών αρχών δίνεται ένας απολογισμός όλων των έργων που επιτελέστηκαν στη Νέα Ιωνία με πρωτοβουλίες και χρηματικές παραχωρήσεις του Δήμου από την χρονιά ίδρυσης του συνοικισμού μέχρι το 1936.

«Επερατώθει η γέφυρα του Κραυσίδωνα που ένωσε τους δύο κορμούς της πόλεως με την ολοένα ευρυνόμενη περιφέρεια Καπακλή .Στο συνοικισμό της Νέας Ιωνίας επιτελέσθησαν έργα δημόσιας υγείας.Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως κατά την προ καιρού ήδη ίδρυση του εν λόγω προσφυγικού συνοικισμού,ούτε καν δια το ζήτημα της καθαριότητος και απαιρήτου υγιεινής είχε και στοιχειωδώς προνοήσει.Η αναδυόμενη οσμή γύρω από το κάθε προσφυγικό τετράγωνο καθιστά την ζωή των ανθρώπων εκείνων αφόρητη και ανθυγιεινή.Διά της ιδρύσεως 7 οικίσκων με μέγα εσωτερικό πλυντήριο και ανάλογο αριθμό αποχωρητηρίων ελύσαμεν άνευ μεγάλης δαπάνης ένα σοβαρό πρόβλημα υγείας του προσφυγικού πληθυσμού.

_ Ο Δήμος συνεπλήρωσε και έδωκε εις χρήση την γενική ύδρευση στη Νέα Ιωνία με εγκατάσταση τρεχούμενου νερού σε 20 δημοτικές κρήνες που περιορίζουν τις διάφορες μολυσματικές νόσους αφού το παρεχόμενο νερό είναι απολύτως καθαρό .Για το σκοπό αυτό ο Δήμος δαπάνησε ένα εκατομμύριο.Αλλά η άφθονη παροχή ρέοντος ύδατος είχε ως συνέπεια την δημιουργία υδάτινων εστιών κατά μήκος των οδών και των εκ τούτων πιθανήν εξάπλωση της ελονοσίας. Ο Δήμος αναγκάστηκε να δαπανήσει για την άμεση αποχέτευση ,αφού κατασκεύασε προσωρινά αποχετευτικά φρεάτια .Επίσης η Δημοτική αρχή δαπανά σημαντικά ποσά για την ύδρευση του ανεγειρόμενου νέου τμήματος του συνοικισμού κοντά στους στρατώνες ,εφόσον το κράτος δεν προνοεί για τις στοιχειώδεις ανάγκες.»⁸⁶

Στην ίδια συνέλευση, τους ιθύνοντες της πόλης απασχολούν και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες στο συνοικισμό της οδού Ιωλκού. Οι αρμόδιοι μιλούν για την διαιωνιζόμενη αθλιότητα που επικρατεί σ'αυτό τον καταυλισμό και για τους συνεχείς κινδύνους εξάπλωσης των επιδημιών, εξαιτίας της έλλειψης ακόμη των στοιχειωδών μέσων υγιεινής. Από τις τοπικές αρχές προβλήθηκε το αίτημα να μεταφερθεί μέρος του πληθυσμού κοντά στη Νέα Ιωνία σε διαθέσιμα ανταλλάξιμα οικόπεδα που θα

⁸⁵ Πρακτικά Συνεδριάσεων ,12/8/1930,31/3/1932

⁸⁶ Πρακτικά Συνεδριάσεων,18/3/1936

μπορούσε να παραχωρήσει η Εθνική Τράπεζα μετά από συστάσεις του Υπουργείου Προνοίας.⁸⁷

⁸⁷Πρακτικά Συνεδριάσεων, 18/3/1936

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

Για να ολοκληρωθεί η αστική αποκατάσταση των προσφύγων βασική προϋπόθεση αποτελούσε η εξασφάλιση επαγγελματικής απασχόλησης, ζήτημα που αντιμετώπισε ο προσφυγικός πληθυσμός από την άφιξη του. Την περίοδο 1920-1940 ο Βόλος είχε αναπτύξει σημαντική βιομηχανική υποδομή και αξιοσημείωτες εμπορικές δραστηριότητες. Όλη αυτή η οικονομική άνοδος με την παράλληλη ζήτηση εργατικών χεριών αποτέλεσε ευνοϊκή συνθήκη για τον προσφυγικό κόσμο.

Η πλειονότητα του γυναικείου κυρίως προσφυγικού πληθυσμού απορροφήθηκε από τις μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις. Η είσοδος των γυναικών προσφύγων στο βιομηχανικό τομέα εγκαινίασε τη συγκρότηση ενός καινούργιου βιομηχανικού προλεταριάτου, που τροφοδότησε με εργατικά χέρια την ανερχόμενη τοπική βιομηχανία και συνέβαλε στην περαιτέρω ανάπτυξη της. Οι γυναίκες εισέρχονταν σε πολύ μικρή ηλικία στον εργασιακό χώρο με αποτέλεσμα να εγκαταλείπουν από νωρίς την βασική τους εκπαίδευση. Η παρουσία εργατριών-προσφύγων νεαρής ηλικίας επηρέασε την πορεία της μισθολογικής ιεραρχίας, παρασύροντας προς τα κάτω τα ημερομίσθια της ανειδίκευτης εργασίας.⁸⁸

Από τις σημαντικότερες βιομηχανίες που απασχόλησαν τις γυναίκες πρόσφυγες της Νέας Ιωνίας ήταν η καπνοβιομηχανία των Αφών Ματσάγγου. Η ίδρυση της συγκεκριμένης επιχείρησης χρονολογείται από το 1890. Μέχρι το 1919 λίγο πριν την έλευση των προσφύγων ήταν ένα μικρό καπνοβιομηχανικό εργαστήριο με ελάχιστη απόδοση και λίγους εργαζομένους. Μετά το 1922 η εξέλιξη του εργοστασίου υπήρξε ραγδαία. Η παραγωγή του πολλαπλασιάστηκε, οι κτιριακές του εγκαταστάσεις διευρύνθηκαν όπως και η εξαγωγικές του δραστηριότητες. Το 1930 έφτασε να απασχολεί 500 εργαζομένους.⁸⁹

Στο υφαντουργείο του Γεώργιου Παπαγεωργίου χρησιμοποιήθηκαν επίσης εργάτριες πρόσφυγες. Το υφαντουργείο αυτό αποτέλεσε το πρώτο εργοστάσιο παραγωγής μάλλινων υφασμάτων πανελλαδικώς. Προπολεμικά

⁸⁸ Μ.Ρηγίνος, *Παραγωγικές δομές και εργατικά ημερομίσθια στην Ελλάδα 1900-1936*, Αθήνα 1987, σ.195

⁸⁹ Νίτσα Κολιού, *Τυποφωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου* Αθήνα 1991, τμ. Β' σ.σ..554-555

και μέχρι την έναρξη του Β΄παγκοσμίου πολέμου περίπου απασχολούσε 750 άτομα. Επιπλέον μέσα σε αυτό το διάστημα έγινε επέκταση των κτιριακών και μηχανικών του εγκαταστάσεων.

Εργασία στις γυναίκες πρόσφυγες πρόσφερε και το κλωστήριο – υφαντήριο ερίου των Λεβή –Μουρτζούκου, βιομηχανία δημιουργημένη από εβραϊκά κεφάλαια.

Οι συνθήκες εργασίας στην καπνοβιομηχανία αλλά και στην υφαντουργία ήταν ιδιαίτερος ανθυγιεινές ,αυτό σε συνδυασμό με το εξαντλητικό ωράριο εργασίας που αναγκάζονταν να ακολουθήσουν οι εργάτριες είχε ως επακόλουθο μεγάλος αριθμός τους να υποστεί σοβαρές παθήσεις , κυρίως φυματίωση.⁹⁰

Όσον αφορά την αντρική απασχόληση, εκεί παρατηρείται μεγαλύτερη επαγγελματική πολυμέρεια.

Μεγάλο μέρος του ανδρικού προσφυγικού πληθυσμού αποκαταστάθηκε επαγγελματικά στα δύο σημαντικά εργοστάσια κατασκευής γεωργικών εργαλείων των Κ.Γκλαβάνη-Καζάζη καθώς και του Μ.Σταματόπουλου.

Οι Σιδηρόδρομοι Θεσσαλίας και τα μηχανουργεία των Γ.Ροδίτη και Ν.Αξελού υπήρξαν χώροι όπου μαθήτευσαν οι άνδρες πρόσφυγες ,απασχολούμενοι ως μηχανικοί και εργατοτεχνίτες στις μηχανουργικές μονάδες. Κάποιοι εργάστηκαν σε βιομηχανίες διατροφής όπως στην αλευροβιομηχανία των Αφών Λούλη κα Κ.Ρήγα Αφών Ζαρζάμπα.

Επειδή ορισμένες βιομηχανίες λειτουργούσαν εποχιακά οι πρόσφυγες δεν είχαν τη σιγουριά της μόνιμης απασχόλησης .Η έλλειψη σταθερής εργασίας σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες οδήγησαν τους πρόσφυγες στην αναζήτηση ασφαλέστερων επαγγελματικών διεξόδων. Συγκεκριμένα οι παράγοντες που συνέβαλαν προς αυτή την κατεύθυνση ήταν, η συνειδητοποίηση ότι θα διέμεναν πλέον μόνιμα στην Ελλάδα εφόσον οι ελπίδες για επιστροφή στη Μ.Ασία παρέμεναν στη σφαίρα του αππραγματοποίητου ,καθώς και η χορήγηση δανείων από την Εθνική Τράπεζα σε μικροεπαγγελματίες και μικροβιοτέχνες ώθησε τους πρόσφυγες στην

⁹⁰ Α.Κονταξή «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός»,σ.35-36

ενασχόληση και με άλλα επαγγέλματα για να συμπληρώσουν τα εισοδήματά τους και για να αποκτήσουν έτσι μια σίγουρη οικονομική εξασφάλιση.

Οι πρόσφυγες άρχισαν να επενδύουν τα δάνεια και όσες οικονομίες είχαν συγκεντρώσει ,δημιουργώντας σιγά- σιγά εμπορικά μικρομάγαζα στους συνοικισμούς τους .Άνοιξαν παντοπωλεία ,καφενεία, τσαγκάρικα, ραφτάδικα, αρτοποιεία και κουρεία⁹¹ τα οποία εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της προσφυγικής κοινωνίας. Στο πρόβλημα της επαγγελματικής στέγης των πρώτων καταστημάτων έδωσαν λύση μετατρέποντας μέρος της κατοικίας τους σε εμπορικό χώρο ή εργαστήριο.⁹² ✓

Στη Νέα Ιωνία τα μαγαζιά λειτουργούσαν επί του κεντρικού δρόμου (Φαρδύ)όπως και στον συνοικισμό της οδού Ιωλκού. Επιπλέον πρόσφυγες διατηρούσαν καταστήματα στην κεντρική αγορά της πόλης, στη συνοικία των Παλαιών αλλά και στα παραπήγματα της πλατείας Ρήγα Φεραίου.Το 1932 η πλατεία αυτή συγκέντρωνε περίπου 100 καταστήματα και εργαστήρια⁹³ όπου οι ιδιοκτήτες εμπορευόταν με την ανοχή των Δημοτικών αρχών χωρίς να πληρώνουν φόρους και ενοίκιο⁹⁴ .

Εξαίρεση ανάμεσα στους πρόσφυγες που αγωνιζόταν για το μεροκάματο αποτέλεσαν μερικά προσφυγικά ονόματα που μετέφεραν από τη Μ.Ασία τα κεφάλαια των επιχειρήσεων τους και τις ανασυγκρότησαν στο Βόλο

Οι αδελφοί Ετμεκτζόγλου όταν εγκαταστάθηκαν το 1924 στο Βόλο ,αγόρασαν ένα οικόπεδο στη βορειοδυτική όχθη του χειμάρρου Κραυσίνδωνα προς την πλευρά της Νέας Ιωνίας και έχτισαν εκεί μεταξουργείο. Στην αρχή ήταν ένα μικρό αναπηνιστήριο κουκουλιών με 10 λεκάνες. Οι εργάτριες του μεταξουργείου ήταν κυρίως πρόσφυγες από τη Μ.Ασία .Το απασχολούμενο προσωπικό το 1924 ήταν μόλις 26 άτομα ,ενώ στη συνέχεια με την επέκταση των εγκαταστάσεων ο αριθμός των εργαζομένων αυξήθηκε ώστε μετά το 1930 να φτάσει τα 150 άτομα.⁹⁵

⁹¹ *Μέγας Οδηγός Βόλου και περιχώρων (Γ.Χ.Γαβριηλίδου)*,Θεσσαλονίκη 1993,σ.201-202

⁹² Α.Κονταξή, « Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός» ,σ.28

⁹³ Β.Χαστάογλου,*Πορτραίτο του Βόλου*,σ.88

⁹⁴ *ό.π.*,σ.88

⁹⁵ Δημόγλου Αίγλη «*Μεταξουργείο Ετμεκτζόγλου στο Βόλο*»,*Ιστορικός Βιομηχανικός εξοπλισμός στην Ελλάδα:επιμ. Χ.Αγριαντώνη, Ν.Μπελαβίλας*,Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π.-Εκδόσεις Οδυσσέας,σ.229-230

Ο Μικρασιάτης Κων/νος Παπαγιανόπουλος ίδρυσε στα 1925 τη δεύτερη χαλβαδοποιία του Βόλου στη διασταύρωση των οδών 2ας Νοεμβρίου και Κουντουριώτου.⁹⁶

Από πρόσφυγες επιχειρηματίες δημιουργήθηκαν και τα χυτήρια του Τερζόγλου και Τοπιδόγλου στο Βόλο, τα ταπητουργεία των Οικονομίδη και Σμυρλόγλου και των Γρηγοριάδη και Στυλόγλου καθώς και κάποιες μονάδες επιπλοποιίας⁹⁷

Πέρα από τη βιομηχανία ,πολλοί πρόσφυγες που προέρχονταν από τα παράλια της Μ.Ασίας και ασχολούνταν με τη ναυτιλία βρήκαν δουλειά στο λιμάνι του Βόλου .Εκεί απασχολήθηκαν ως ναυτικοί, λιμενεργάτες, ιχθυοπώλες, αλιείς και ιδιοκτήτες πλοιαρίων.⁹⁸ Οι ιδιοκτήτες των καϊκιών ανέπτυξαν εμπορικές δραστηριότητες με τα γειτονικά νησιά και τα χωριά του Πηλίου. Κυρίως οι Εγγλεζονησιώτες όταν ήρθαν στο Βόλο μετέφεραν μαζί τους τα καϊκια τους και εξακολούθησαν να εξασκούν το προηγούμενο επάγγελμα τους Το αποτέλεσμα αυτών των δραστηριοτήτων ήταν από το 1923 να εντατικοποιηθεί η αλιεία στο λιμάνι του Βόλου ιδιαίτερα με τη χρησιμοποίηση νέων μεθόδων αλιευτικής⁹⁹

Κάποιοι πρόσφυγες τεχνίτες από τη Σμύρνη ,τη Σύμη και την Πόλη μετέφεραν στην Ελλάδα την επαγγελματική εμπειρία και τις γνώσεις τους ιδρύοντας πάνω από 20 ναυπηγικά εργαστήρια στην ακτή μετά τον Άγιο Κωνσταντίνο μέχρι τον Άναυρο.¹⁰⁰

⁹⁶ Νίτσα Κολιού (επιμ.),*Η βιομηχανία του Βόλου, σύντομες αναφορές στο χθές και το σήμερα* ,Βόλος 1994,σ.22

⁹⁷ Β.Χαστάογλου,ό,π,σ.87

⁹⁸ Α.Κονταξή, «ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός»,σ.28

⁹⁹ Λ.Μιχελή ,*Προσφύγων βίος* ,σ.200

¹⁰⁰ Β.Χαστάογλου,ό,π,σ.88

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΓΗΓΕΝΩΝ –ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ /ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Με την άφιξη των προσφύγων και από τη συνάρτηση πολλών παραγόντων είχε δημιουργηθεί ένα ξεκάθαρο αρνητικό κλίμα από την πλευρά των ντόπιων που είχε ως αποτέλεσμα τις ανοιχτές κοινωνικές συγκρούσεις με τους πρόσφυγες. Αρχικά η ομαδική άφιξη των προσφύγων είχε κλονίσει τις υφιστάμενες κοινωνικές ισορροπίες και είχε τροποποιήσει την καθημερινή ζωή των γηγενών σε πολλούς τομείς.

Ο εγχώριος πληθυσμός είδε τους πρόσφυγες σαν σφετεριστές της ζωής τους. Σε όλα τα επίπεδα κοινωνικής ζωής επικρατούσε ο διαχωρισμός μεταξύ του «εμείς» και «αυτοί οι πρόσφυγες».

Η οξύτατη αντιπαράθεση που αναπτύχθηκε μεταξύ γηγενών και προσφύγων διάρκησε σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η εχθρότητα των ντόπιων οφειλόταν κατά ένα κύριο παράγοντα σε οικονομικούς λόγους. Οι ντόπιοι αισθάνονταν ότι οι πρόσφυγες έπαιρναν τις δουλειές τους. Η διάσταση διευρύνθηκε με την μαζική είσοδο των προσφύγων στην αγορά εργασίας γεγονός που συντέλεσε στην πτώση των ημερομισθίων, αμφισβήτησε την πρωτοκαθεδρία των ντόπιων και έθεσε σε αμφισβήτηση την επαγγελματική σιγουριά τους. Η κατάσταση επιδεινώθηκε σε περιοχές που οι πρόσφυγες ανέπτυξαν εμπορομεσιτικές δραστηριότητες με αποτέλεσμα να εκτοπίσουν τους ντόπιους.

Αποκορύφωμα των έντονων αντιθέσεων και ακραία εκδήλωση τους στην πόλη του Βόλου υπήρξε ο εμπρησμός προσφυγικών κατοικιών και καταστημάτων που βρισκόταν στην πλατεία Ρήγα Φεραίου στις 12/2/1936 κυρίως επειδή λειτουργούσαν με όρους αθέμιτου ανταγωνισμού, χωρίς να πληρώνουν φόρους και ενοίκιο. Τέσσερα χρόνια πριν ξεσπάσει η πυρκαγιά δημοσιεύεται άρθρο της Ομοσπονδίας Επαγγελματιών Μαγνησίας που διαμαρτύρονται «διότι τα καταστήματα των προσφύγων ανέρχονται σε 100, συναγωνίζονται τους υπόλοιπους ντόπιους συναδέλφους τους, οι οποίοι

βαρύνονται με ενοίκια και φόρους .να εξετασθεί η μεταφορά των παρατηγμάτων τους.»¹⁰¹

Στην συνέλευση του τοπικού Συμβουλίου που ακολουθεί την πυρκαγιά αναπτύσσεται ολόκληρη επιχειρηματολογία για το ζήτημα των αποζημιώσεων των πυροπαθών προσφύγων. Στη συζήτηση παρατηρούνται πολλές διαφωνίες μεταξύ του δημάρχου Κωνσταντίνου Σπυρίδη και μελών του συμβουλίου και φανερώνεται η έντονα εχθρική στάση από κάποιους που έβλεπαν τους πρόσφυγες καταστηματοάρχες ως σφετεριστές των εμπορικών δραστηριοτήτων σε βάρος των ντόπιων .

Πιο συγκεκριμένα ο δήμαρχος ανακοίνωσε στο Συμβούλιο το ζήτημα των πυροπαθών και πρότεινε την οικονομική ενίσχυση όσων καταστράφηκαν τα μαγαζιά και τα εργαλεία τους με αποτέλεσμα να μείνουν χωρίς δουλειά και είχαν ανάγκη άμεσης βοήθειας. Μέλος του δημοτικού συμβουλίου αντέκρουσε την πρόταση για ενίσχυση προβάλλοντας το επιχείρημα πως ακόμη δεν είχε γίνει πλήρης εξακρίβωση για τα αίτια της πυρκαγιάς ώστε να αποδοθεί σε εμπρησμό και επιπλέον πίστευε ότι οι πυροπαθείς δεν έχουν ανάγκη άμεσης βοήθειας εφόσον τα καταστήματα των περισσότερων ήταν ασφαλισμένα. Το τελευταίο επιχείρημα το διέψευσε αμέσως ο Δήμαρχος λέγοντας πως γνωρίζει πολύ καλά ότι ελάχιστοι ήταν οι ασφαλισμένοι που δεν χρήζουν ανάγκη ενίσχυσης. Το μέλος του συμβουλίου πρόσθεσε στις αντιρρήσεις του ότι οι συγκεκριμένοι «παραγούχοι» απέφευγαν για πολλά χρόνια να πληρώνουν ενοίκιο με αποτέλεσμα να έχουν σχηματίσει περιουσίες τη στιγμή που οι γηγενείς καταστηματοάρχες υπέφεραν από την οικονομική κρίση.

Ο Δήμαρχος (στη συνέχεια της συζητήσεως) εκφράζει τη λύπη του διότι το ζήτημα των πυροπαθών «παραγούχων» έγινε πολιτικός στόχος ενώ πρόθεση του ήταν να εισάγει το ζήτημα για λόγους φιλανθρωπίας. Αποφασίζεται η σύσταση επιτροπής για την εξακρίβωση όσων έχουν καταστραφεί όντως τα μαγαζιά ώστε να τους δοθεί βοήθημα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η δημοτική αρχή είχε ήδη αποφασίσει προ καιρού την οριστική απομάκρυνση των προσφύγων που διατηρούσαν καταστήματα στις παράγκες της πλατείας Ρήγα Φεραίου, επειδή οι παράγκες

¹⁰¹ Κωνσταντάρης-Σταθαράς,ό.π,σ.269

των προσφύγων ήταν επιζήμιες για τους γηγενείς καταστηματαρχες, εξαιτίας του εμπορικού ανταγωνισμού.

Τα σχετικά έγγραφα με τις αποφάσεις για την απομάκρυνση των προσφύγων κοινοποιήθηκαν την ίδια μέρα(21/2/1936) που έγινε η σύγκληση του Δημοτικού συμβουλίου. Οι τελικές αποφάσεις του συμβουλίου όριζαν ότι :Ο δήμος δεν αναλάμβανε ουδεμία υποχρέωση αποζημιώσεως των πυροπαθών αλλά θα παραχωρούσε τα βοηθήματα στους δικαιούχους για φιλανθρωπικούς λόγους.

Όμοια δήλωνε σε όσους «παραγγούχους» πρόσφυγες εναπόμειναν ότι έπρεπε σύμφωνα με την απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου μέχρι το τέλος Απριλίου να απομακρυνθούν από την πλατεία Ρήγα Φεραίου.¹⁰²

Πέρα από τον επαγγελματικό ανταγωνισμό που προκάλεσε τον εμπρησμό, το γεγονός αποδόθηκε και στις προτροπές του αντιβενιζελικού τύπου για χρήση βίας εναντίον των προσφύγων. Η επικρατούσα άποψη των ντόπιων για την πολιτική τοποθέτηση των προσφύγων διεύρυνε το χάσμα μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι η πλειοψηφία του προσφυγικού πληθυσμού ήταν τοποθετημένη ιδεολογικά στο Βενιζελικό στρατόπεδο. Παραμονές των εκλογών του 1928 οι αντιβενιζελικές εφημερίδες καλούσαν τους «ομόφρονες» γηγενείς να συσπειρωθούν γύρω από ένα Αντιβενιζελικό ψηφοδέλτιο για να αντιμετωπίσουν τον Βενιζέλο και την «προσφυγικήν του αγέλην».¹⁰³ Η προπαγάνδα των εφημερίδων αυξανόταν δίνοντας έντονη προειδοποίηση ότι εκλογική νίκη του Βενιζέλου θα σήμαινε διπλή δικτατορία των Φιλελευθέρων σε πολιτικό επίπεδο αλλά κυρίως θα μεταφραζόταν σε οικονομική δικτατορία των προσφύγων οι οποίοι πολύ σύντομα θα λυμαίνονταν τα σπίτια και τις περιουσίες των γηγενών.¹⁰⁴ Όταν το 1936 οι εκλογές ανέδειξαν νικητές τους Αντιβενιζελικούς, τότε οι αντιπαραθέσεις εξελίχθηκαν σε ένοπλες συγκρούσεις, οι πρόσφυγες ήταν οι «ξένοι» που μέχρι τότε συντηρούσαν το Βενιζελισμό.¹⁰⁵ Σε περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, ιδιαίτερα στη Μακεδονία, όπου βρισκόταν σε εξέλιξη η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων οι

¹⁰² Πρακτικά Συνεδριάσεων.21/2/1936

¹⁰³ Γ.Μαυρογορδάτος, *Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909-1940*, Αθήνα, Σάκκουλα, σ.94

¹⁰⁴ Γ.Μαυρογορδάτος, *ό.π.*, σ.94-95

¹⁰⁵ Γ. Μαυρογορδάτος, *ό.π.*, σ.46

αντιπαράθεσις μεταξύ γηγενών και προσφύγων για την διανομή της Μουσουλμανικής γης έφτασε σε ένοπλες συγκρούσεις.¹⁰⁶

Η αντίθεση που αναπτύχθηκε έφτασε στα όρια ενός είδους εθνικού χάσματος ανάμεσα στους ντόπιους που ένιωθαν τους πρόσφυγες να έχουν έρθει ως επείσακτοι στην Ελλάδα. Από τους γηγενείς αμφισβητήθηκε η ίδια η ελληνικότητα των προσφύγων με χαρακτηρισμούς χλευαστικούς όπως «τουρκόσποροι», «γιαουρτοβαπτισμένοι», «πρόσφηγκες»¹⁰⁷

Εξαιτίας της αρνητικής αυτής αντιμετώπισης οι πρόσφυγες προσπαθούν να αυτοπροσδιοριστούν για να αντιπαρατεθούν με τους ντόπιους να αποκρούσουν τους χαρακτηρισμούς που τους προσδίδει το ντόπιο στοιχείο, να αναδείξουν την ανωτερότητα τους. Οι πρόσφυγες από πολύ νωρίς συγκρότησαν μια ιδιαίτερη ταυτότητα, ξεχωριστή από εκείνη της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι όταν αναφερόταν στον εαυτό τους έλεγαν «εμείς είμαστε Μικρασιάτες» ή «εμείς είμαστε πρόσφυγες». Σημαντικό είναι ότι τους προσδιορισμούς αυτούς τους χρησιμοποίησε όχι μόνο η πρώτη γενιά προσφύγων αλλά και η δεύτερη γενιά. Χρησιμοποιούσαν τους αυτοπροσδιορισμούς αυτούς για να διακρίνουν τους εαυτούς τους από τους ντόπιους Έλληνες, τους οποίους ονόμαζαν «ντόπιους», «βλάχους», «παλαιοελλαδίτες», ή απλώς «Έλληνες».¹⁰⁸ Την έκφραση της διαφορετικότητας την επέβαλε και η απομόνωση των προσφύγων σε ξεχωριστούς συνοικισμούς, που χωροθετήθηκαν σε κάποια απόσταση από τα αστικά κέντρα. Η συγκρότηση των ξεχωριστών προσφυγικών συνοικισμών που επιβλήθηκε από την αντίληψη ομοιογένειας των δύο πληθυσμιακών ομάδων ενεργοποίησε μηχανισμούς ένταξης ή αποκλεισμού των μελών από την ομάδα, συντηρώντας με αυτό τον τρόπο τις διαφορές και επιβραδύνοντας τις διαδικασίες ενσωμάτωσης του προσφυγικού πληθυσμού στην ελληνική κοινωνία.

Μέσα στους προσφυγικούς συνοικισμούς αναπτύχθηκε αλληλεγγύη και συλλογικότητα, ιδιαίτερα ανάμεσα στις γυναίκες, οι οποίες οργάνωσαν τη ζωή τους με βάση αρχές αμοιβαιότητας. Ο τρόπος ζωής των προσφύγων παρουσίαζε στοιχεία που τόνιζαν την διαφορετικότητα με τον ντόπιο

¹⁰⁶ Ιάκωβος Δ.Μιχαηλίδης, «Σλαβόφωνοι και πρόσφυγες»,σ.54

¹⁰⁷ Λ.Μιχελή, *Προσφύγων βίος*,σ.109

¹⁰⁸ Renee Hirschon, *Heirs*,σ.4

πληθυσμό. Ο ανατολίτικος τρόπος διασκέδασης, οι διαφορετικές διατροφικές συνθήκες των προσφύγων αλλά και οι υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης, με τα ελλιπή έργα υποδομής καθιστούσαν την προσφυγική κοινότητα αναγνωρίσιμη.

Η αίσθηση μιας διαφορετικής ταυτότητας των προσφύγων με τους ντόπιους πραγματοποιήθηκε στο επαγγελματικό επίπεδο. Στο χώρο εργασίας ο προσφυγικός πληθυσμός προσπάθησε να καταξιωθεί προβάλλοντας τα προτερήματα του που ήταν η εργατικότητα και η ευφυΐα, το επιχειρηματικό και ανταγωνιστικό πνεύμα του, καθώς και τις ειδικές του γνώσεις, στοιχεία της ταυτότητας τους. Προβάλλοντας αυτά τα στοιχεία φανέρωναν την διαφορά τους από τους ντόπιους, τους οποίους χαρακτήριζαν φυγόπονους και μη δημιουργικούς.¹⁰⁹

Η γνώση της ταυτότητας τους έδινε αίσθηση υπεροχής απέναντι στους ντόπιους. Η συχνή υπενθύμιση της άλλοτε προνομιακής τους θέσης στον τόπο καταγωγής τους, τους δημιουργούσε άμυνες και τους ενδυνάμωνε για να αντέξουν στις νέες συνθήκες ζωής. Η εμπειρία του ξεριζώματος έγινε συλλογική μνήμη, που αποτέλεσε το κυριότερο όπλο των προσφύγων.¹¹⁰

Οι πρόσφυγες από πολύ νωρίς οργανώθηκαν γύρω από προσφυγικούς συλλόγους που άρχισαν να εμφανίζονται ήδη από το 1916 και αυξήθηκαν στο Μεσοπόλεμο. Η ανάλυση όλων των δραστηριοτήτων υπερβαίνει τους στόχους αυτής της εργασίας. Οι πρώτοι σύλλογοι που δημιουργήθηκαν είχαν ως σκοπό την ανάπτυξη της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και την στήριξη των προσφυγικών συμφερόντων:

Σύνδεσμος Μικρασιατών Προσφύγων «Η αλληλεγγύη»(1916), Σύλλογος Νικομηδειών(1922), Μικρασιατική Ένωση(1924), Σύνδεσμος Προσφύγων Βιλαετίου Προύσσης και Προποντίδας(1925), όπως και επαγγελματικά σωματεία: Σύνδεσμος Καπνεργατών και Καπνεργατριών Προσφύγων Βόλου «Η Ομόνοια»(1926), Σύνδεσμος Επαγγελματιών Προσφύγων «Η Αλληλεγγύη»(1930).¹¹¹

¹⁰⁹ Α.Κονταξή, Εντάξη προσφύγων, σ.512-513

¹¹⁰ Α.Μιχελή, Προσφύγων Βίος, σ.218-219

¹¹¹ Βαγγέλης Νίκου, «Ευρετήριο των αναγνωρισμένων προσφυγικών Σωματείων», Αρχείο Πρωτοδικείου Βόλου, σ.304-312

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός πως οι δημοτικές αρχές του Δήμου Παγασών ενέκριναν πολλές φορές πιστώσεις για να ενισχύσουν αυτούς τους προσφυγικούς συλλόγους από τα πρώτα χρόνια σύστασής τους.¹¹²

Από τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα άρχισαν να εμφανίζονται νέοι προσφυγικοί Σύλλογοι η' ανασυστήνονται παλαιότεροι :

Προσφυγικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Ν.Ιωνίας Μαγνησίας(1982), Εκπολιτιστικός Σύλλογος Εγγλεζονησιωτών Ν.Ιωνίας Βόλου « Το Εγγλεζονήσι»(1988), Πολιτιστική Εστία Μικρασιατών Ν.Ιωνίας Μαγνησίας «Ίωνες»(1994).¹¹³

Με την συγκρότηση αυτών των συλλόγων γίνεται προσπάθεια αναβίωσης των παραδόσεων και επαναπροσέγγισης του ζητήματος της καταγωγής. Σκοπός τους είναι η μεταβίβαση της κληρονομιάς στις νεότερες γενιές με την διοργάνωση εκδηλώσεων για τις «χαμένες πατρίδες»,έτσι ώστε να μεταδοθεί και να διασωθεί η μνήμη.¹¹⁴ Η συγκρότηση της ταυτότητας τους αποτελεί το κυριότερο τμήμα της κληρονομιάς τους.

¹¹² Πρακτικά Συνεδριάσεων, 6/8/1923, 3/2/1925, 6/7/1925, 18/7/1925, 18/5/1926, 30/9/1929

¹¹³ Δ.Κωνσταντάρας –Σταθαράς, ό.π, σ.422

¹¹⁴ Α.Κονταξή, «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός», σ.57

Επίλογος

Συμπερασματικά η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχόλησαν την Ελληνική κοινωνία στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Από την πρώτη στιγμή έλευσης τους στο Βόλο, όπως και σε ολόκληρη την Ελλάδα παρουσιάστηκαν εκτεταμένες ανάγκες για την επιβίωση του προσφυγικού πληθυσμού και έπειτα για την μόνιμη αποκατάσταση του.

Στο Βόλο οι πρώτες στοιχειώδεις ανάγκες αντιμετωπίστηκαν όπως φαίνεται μέσα από την μελέτη του αρχαιακού υλικού από τις τοπικές αρχές και από κάποιες φιλανθρωπικές πρωτοβουλίες αλλά και από τους ίδιους τους πρόσφυγες.

Η διαμονή των προσφύγων τον πρώτο καιρό συνοδεύτηκε από πλήθος προβλημάτων που αφορούσαν κυρίως τη στέγαση και τις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης. Η επιτάξεις κτηρίων και οι δεσμεύσεις λειτουργικών χώρων προκάλεσαν την δυσαρέσκεια και την αρνητική εντύπωση των γηγενών εις βάρος των νεοφερμένων προσφύγων.

Την δεινή κατάσταση ενέτεινε και η παρουσία του εξανθηματικού τύφου που εκδηλώθηκε στους προσφυγικούς καταυλισμούς.

Για τη μόνιμη εγκατάσταση του προσφυγικού πληθυσμού κινητοποιήθηκε ο κρατικός μηχανισμός δημιουργώντας τον συνοικισμό της Νέας Ιωνίας στην περιοχή του Ξηρόκαμπου . Για την αποπεράτωση των έργων του συνοικισμού σημαντική ήταν η συνεισφορά του Δήμου Παγασών .

Στον τομέα της οικονομίας οι πρόσφυγες συντέλεσαν στην ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας και του εμπορίου προσφέροντας τις γνώσεις και την εμπειρία τους. Τροφοδότησαν έτσι την ανερχόμενη βιομηχανία με φτηνά εργατικά χέρια.

Στον εργασιακό τομέα εντοπίζεται και η σπουδαιότερη αντιπαράθεση μεταξύ ντόπιων και προσφύγων. Οι γηγενείς θεωρούσαν τους πρόσφυγες υπαίτιους για την ανεργία, ήταν οι «ξένοι» που άρπαζαν τις δουλειές τους.

Οι αντιπαραθέσεις των δύο ομάδων και η αρνητική αντιμετώπιση των προσφύγων από τους ντόπιους επιβράδυνε τις διαδικασίες ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία του Βόλου, αλλά διαμόρφωσε και μια ξεχωριστή ταυτότητα για τον Μικρασιάτη.

Εικόνα 1: Προσφυγικός συνοικισμός της οδού Ιωλκού (από το βιβλίο «Προσφυγική Ελλάδα» Κ.Μ.Σ. σελ. 137)

Εικόνα 2: Η εκκλησία Ευαγγελίστρια στην Νέα Ιωνία (από το βιβλίο « Βόλος ένας αιώνας από την ένταξη στο ελληνικό κράτος(1881) έως τους σεισμούς (1955) επιμ. Αίγλη Δημόγλου, σελ. 266)

Εικόνα 3:Εργάτριες πρόσφυγες στο Μεταξουργείο Ετμεκτζόγλου (από το βιβλίο «Βόλος, ένας αιώνας από την ένταξη στο ελληνικό κράτος(1881) έως τους σεισμούς (1955), επιμ. Αίγλη Δημόγλου, σελ. 149)

Εικόνα 4:Πάσχα στον προσφυγικό συνοικισμό της Νέας Ιωνίας, 1927 (από το βιβλίο «Βόλος ...ό.π», σελ. 47)

ΑΡΧΕΙΑ

-Αρχείο Δημοτικού Κέντρου Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι),Πρακτικά των Συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Παγασών, έτη 1922-1936.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α'Εκπαιδευτική περιφέρεια Μαγνησίας(συλλογικό έργο),ο Βόλος και το Πήλιο, Βόλος 1959
- Γαβριηλίδου Γιώργος(επιμ.),Μέγας Οδηγός Βόλου και περιχώρων, Θεσσαλονίκη,1993
- Δημόγλου Αίγλη (επιμ.),Βόλος, ένας αιώνας από την ένταξη στο ελληνικό κράτος(1881) έως τους σεισμούς (1955),Βόλος,ΔΗ.Κ.Ι, 1999
- Δημόγλου Αίγλη, «Μεταξουργείο Ετμεκτζόγλου στο Βόλο»:Ιστορικός Βιομηχανικός εξοπλισμός στην Ελλάδα:επιμ. Χ.Αγριαντώνη, Ν.Μπελαβίλας, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Δρίτσα Μαργαρίτα, «Εθνική Τράπεζα και πρόσφυγες»:Τα Ιστορικά τχ.4,σ.σ.313-326
- Εγκατάσταση προσφύγων στην Ελλάδα, Κοινωνία των Εθνών,Αθήνα,Τροχαλία,1997
- Η Έξοδος, επιμ .Φ. Αποστολόπουλου, Γ.Μουρέλου, Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών,1982, τόμοι α'β'
- Η προσφυγική Ελλάδα, Refugee Greece, επιμ. Γ.Γιαννακόπουλος,Αθήνα,Κ.Μ.Σ., 1992
- Ησαΐας Δ.,Κοτζαμάνης Β.,Πάτρα –Βόλος-Καβάλα,Αθήνα ,1985

- Κατσιρέλου Παναγιώτη, ο προσφυγικός Συνοικισμός, το χρονικό της ίδρυσης στο Βόλο της Νέας Ιωνίας, Δήμος Νέας Ιωνίας, 1985
- Κολιού Νίτσα, Η βιομηχανία του Βόλου, σύντομες αναφορές στο χθές και το σήμερα, Βόλος, 1994
- Κολιού Νίτσα, Τυπο-φωτογραφικό πανόραμα του Βόλου, τμ.β', Βόλος, 1991.
- Κονταξή Αναστασία, «Ένας αστικός προσφυγικός συνοικισμός :Νέα Ιωνία Βόλου», Μεταπτυχιακή εργασία τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1993.
- Κονταξή Αναστασία, « Ένταξη των Μικρασιατών προσφύγων στην πόλη του Βόλου»:Πρακτικά του β' Διεθνούς Συμποσίου .Η πόλη στους νεότερους χρόνους. Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19^{ος} – 20^{ος}), Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 2000.
- Κωνσταντάρας – Σταθαράς Δημήτρης, Το Χρονικό της Νέας Ιωνίας 1924-1994, Πολιτιστικός οργανισμός Δήμου Νέας Ιωνίας Μαγνησίας, Ωρες, 1994
- Λαμψίδης Γιώργος, Οι πρόσφυγες του '22, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1992
- Λεοντίδου Λίλα, Πόλεις της σιωπής:Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940, Αθήνα, ΕΤΒΑ, 1989
- Λιάκος Αντώνης, Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Αθήνα, ΙΑΕΤΕ, 1993
- Μαυρογορδάτος Γιώργος, Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909-1940, Αθήνα, Σάκκουλα
- Μιχαηλίδης Ιάκωβος «Σλαβόφωνοι και πρόσφυγες» στο :Β.Κ.Γούναρης, Ι.Δ.Μιχαηλίδης, Γ.Β.Αγγελόπουλος, Ταυτότητες στη Μακεδονία, Αθήνα, Παπαζήση, 1997
- Μιχελή Λίτσα, Προσφύγων Βίος και πολιτισμός, Αθήνα, Δρώμενα 1992
- Νίκου Βαγγέλης, «Ευρετήριο των αναγνωρισμένων προσφυγικών σωματείων»:Αρχείο Πρωτοδικείου Βόλου ,Βόλος, 1982

το βόλο
αυτή
ημερ
αυτή

ημερ
αυτή

- Πελαγίδης Στάθης, Προσφυγική Ελλάδα 1913-1930, ο πόνος και η δόξα, Θεσσαλονίκη ,Αφοί Κυριακίδη,1997
- Ρηγίνος Μιχάλης, Παραγωγικές δομές και εργατικά ημερομίσθια στην Ελλάδα,1909-1940,Αθήνα, ΙΑΕΤΕ,1987
- Smith Llewellyn M.,Το όραμα της Ιωνίας,Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922, Αθήνα, ΜΙΕΤ 2002
- Χαστάογλου Βίλμα, Βόλος, Πορτρέτο της πόλης του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, Βόλος, ΔΗ.Κ.Ι 2002
- Hirschon Renee, Heirs of the Greek catastrophe:the social life of Asia Minor refugees in Piraeus,NewYork:Oxford1998

